

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
Факультет міжнародного туризму та економіки
Кафедра туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи
другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему

ПОЛІТИКА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Виконав: студент II курсу, групи МТЕ-112м
Спеціальності 242 Туризм

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма Туризмознавство

ЧЕРВАНСЬКА Д.С.

(прізвище та ініціали)

Керівник ШЕЛЕМЕТЬЄВА Т.В.

(прізвище та ініціали)

Рецензент БАРНА М.Ю.

(прізвище та ініціали)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Запорізька політехніка»

Інститут, факультет Міжнародного туризму та економіки

Кафедра Туристичного, готельного та ресторанного бізнесу

Ступінь вищої освіти Другий (магістерський) рівень

Освітньо-кваліфікаційний рівень магістр

Спеціальність 242 Туризм
(шифр і назва)

Освітня програма (спеціалізація) Туризмознавство
(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувачка кафедри ТГРБ

Валентина ЗАЙЦЕВА

«___» _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ

ЧЕРВАНСЬКОЇ Дар'ї Сергіївни

(прізвище, ім'я по батькові)

1. Тема роботи (проекту) Політика сталого розвитку туризму в регіонах України.
керівник роботи (проекту) ШЕЛЕМЕТЬЄВА Т.В., д.е.н., професор,
затвердженні наказом вищого навчального закладу від 18 жовтня 2023 року № 397
2. Строк подання студентом роботи (проекту) 01.12.2023 р.
3. Вихідні дані до роботи (проекту) в роботі використанні використані закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативно-правові акти Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України, Державного агентства розвитку туризму України, наукові праці українських і зарубіжних учених, статистичні матеріали Державної служби статистики України, закордонні аналітичні матеріали, інформація з інтернет-джерел.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)
Розділ 1. Теоретичні основи сталого розвитку туризму. Розділ 2. Аналіз політики сталого розвитку туризму в регіонах України. Розділ 3. Перспективи сталого розвитку туризму в регіонах України та його політики.
5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)
21 таблиць, 9 рисунків

6. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	ШЕЛЕМЕТЬЄВА, професор каф. ТГРБ	01.09.2023	02.09.2023
2	ШЕЛЕМЕТЬЄВА, професор каф. ТГРБ	23.09.2023	25.09.2023
3	ШЕЛЕМЕТЬЄВА, професор каф. ТГРБ	16.10.2023	18.10.2023
Нормо контроль	ГРЕСЬ-ЄВРЕІНОВА С.В., доцент каф. ТГРБ	28.11-10.12.2023	

7. Дата видачі завдання 1 вересня 2023 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	20.08-01.09.2023	виконано
2	Вивчення літературних джерел	01.09-10.09.2023	виконано
3	Збір матеріалу на кваліфікаційну роботу	01.09-01.10.2023	виконано
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	01.09-11.10.2023	виконано
5	Виконання першого розділу	01.10.2023	виконано
6	Виконання другого розділу	20.10.2023	виконано
7	Виконання третього розділу	05.11.2023	виконано
8	Формування висновків та рекомендацій	06-09.11.2023	виконано
9	Оформлення кваліфікаційної роботи	10-11.11.2023	виконано
10	Перевірка роботи на плагіат	12-15.11.2023	виконано
11	Перевірка роботи керівником	16-20.11.2023	виконано
12	Одержання відгуку та рецензії	22-23.11.2023	виконано
13	Попередній захист кваліфікаційної роботи	16-20.11.2023	виконано
14	Подання роботи на кафедру	01.12.2023	виконано
15	Захист кваліфікаційної роботи	15.12.2023	виконано

Студентка

_____ (підпис)

Дар'я ЧЕРВАНСЬКА (ім'я та прізвище)

Керівник роботи (проекту)

_____ (підпис)

Тетяна ШЕЛЕМЕТЬЄВА (ім'я та прізвище)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 109 с., 9 рис., 21 табл., 3 додатки, 55 джерел.

Об'єкт дослідження – сталий туризм в Україні.

Мета роботи – дослідження політики сталого розвитку туризму в регіонах України та формування її сучасної моделі.

Методи дослідження: логічного узагальнення; узагальнення й систематизації; аналізу та синтезу; схематичного й графічного зображення; статистичного аналізу та розрахунку.

В першому розділі кваліфікаційної роботи досліджено теоретичні основи сталого розвитку туризму; розглянуто наукові підходи до визначення сутності поняття «сталий розвиток туризму»; охарактеризовано концепцію, принципи та показники сталого розвитку туризму в регіонах; окреслено завдання та засоби реалізації регіональної політики у сфері туризму. В другому розділі проаналізовано політику сталого розвитку туризму в регіонах України; досліджено особливості програм розвитку туризму в регіонах України; проаналізовано показники сталого розвитку туризму в регіонах України та визначено проблеми регіональної туристичної політики. В третьому розділі сформовано модель регіональної політики сталого розвитку туризму.

Одержані результати кваліфікаційної роботи можуть сприяти ефективнішому впровадженню загальної стратегії сталого туризму в Україні.

СТАЛИЙ ТУРИЗМ, РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА, РЕГІОН, РОЗВИТОК, МОДЕЛЬ, ПОКАЗНИКИ, АНАЛІЗ.

АНОТАЦІЯ

Черванська Д. С. Політика сталого розвитку туризму в регіонах України. – Кваліфікаційна робота.

У роботі досліджено теоретичні основи сталого розвитку туризму. Розглянуто наукові підходи до визначення сутності поняття «сталий розвиток туризму». Охарактеризовано концепцію, принципи та показники сталого розвитку туризму в регіонах. Окреслено завдання та засоби реалізації регіональної політики у сфері туризму. Проаналізовано політику сталого розвитку туризму в регіонах України. Досліджено особливості програм розвитку туризму в регіонах України. Проаналізовано показники сталого розвитку туризму в регіонах України. Визначено проблеми політики сталого розвитку туризму в регіонах України. Сформовано модель регіональної політики сталого розвитку туризму.

Ключові слова: сталий туризм, регіональна політика, регіон, розвиток, модель, показники, аналіз.

ANNOTATION

Chervanska D. S. The policy of sustainable tourism. – Qualifying work.

The paper examines the theoretical foundations of the sustainable development of tourism. Scientific approaches to defining the essence of the concept of «sustainable development of tourism» are considered. The concept, principles and indicators of sustainable development of tourism in the regions are characterized. The policy of sustainable development of tourism in the regions of Ukraine is analyzed. The indicators of sustainable development of tourism in the regions of Ukraine were analyzed. The problems of the policy of sustainable development of tourism in the regions of Ukraine are identified. A model of the regional policy of sustainable development of tourism has been formed.

Keywords: sustainable tourism, regional policy, region, development, model, indicators, analysis.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ВВП – Валовий внутрішній продукт

ВТО – Всесвітня Туристична Організація

див. рис. – дивитися рисунок

див. табл. – дивитися таблицю

ін. – інше

КЗР – колективні засоби розміщення

млн. грн. – мільйон гривень

млрд. дол. – мільярд доларів

од. – одиниць

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПАР – Південно-Африканська Республіка

ПЗФ –природо-заповідний фонд

ПРР – природні рекреаційні ресурси

ПРП – природно-ресурсний потенціал

ПТР – природно-туристичні ресурси

р. – рік

СОТ – світова організація торгівлі

ст. – сторіччя

США – Сполучені Штати Америки

тис. грн. – тисяч гривень

т. ч. – у тому числі

хв. – хвилина

ЮНВТО – Всесвітня туристична організація

ЗМІСТ

ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ	11
1.1. Основні поняття і визначення сталого розвитку туризму	11
1.2. Концепція, принципи та показники сталого розвитку туризму в регіонах	20
1.3. Завдання та засоби реалізації регіональної політики у сфері туризму	30
Висновки до розділу 1	35
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ	37
2.1. Особливості програм розвитку туризму в регіонах України	37
2.2. Аналіз показників сталого розвитку туризму в Україні	47
2.3. Дослідження показників сталого розвитку туризму на прикладі Карпатського економічного регіону та виявлення проблем політики сталого розвитку туризму	58
Висновки до розділу 2	72
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПОЛІТИКИ	75
3.1. Умови досягнення сталого розвитку туризму в регіонах України	75
3.2. Формування моделі регіональної політики сталого розвитку туризму	77
Висновки до розділу 3	
ВИСНОВКИ	93
ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ	97
ДОДАТКИ	103
Додаток А	104
Додаток Б	105
Додаток В	109

ВСТУП

Актуальність кваліфікаційної роботи полягає в тому, що сталий розвиток є важливим фактором розвитку туризму – це розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. В Україні визначення поняття «сталий розвиток» на державному рівні зафіксовано у проекті Закону «Концепція переходу України до сталого розвитку».

Туристична привабливість регіону залежить не лише від наявності комфортних засобів розміщення і привабливих туристичних продуктів, але й від рівня розвитку загальної інфраструктури регіону і побутової культури місцевого населення: стану житлово-комунального господарства, автомобільних доріг і зв'язку, якості послуг, торгівлі, збереження культурних і природних об'єктів, а також від умов і гарантій безпеки перебування туристів на даній території. Відповідно до цього, актуальним питання є формування сприятливої політики сталого розвитку туризму в регіонах України.

Найважливіші теоретичні, методологічні та практичні питання регіональної політики досліджено у багатьох працях вітчизняних вчених. Так, теорію, методологію, практику регіональної політики сталого розвитку в монографії досліджував Герасимчук З. [1]. Головні цілі регіональної політики забезпечення сталого розвитку на сучасному етапі, визначення їх пріоритетності і шляхи долання перешкод у цьому напрямі у статті дослідила Свида І. [2]. Низку сучасних, науково-методичних і теоретичних підходів щодо встановлення концептуальних засад сталого розвитку туристичної діяльності розглянуті Ісаєнко В., Ніколаєвим К., Бабікової К. та ін. [4]. Стратегічні напрями сталого розвитку туризму у Львівській області досліджені у статті Роїк О. та Лущик М. [5]. Брич В. та Галиш Н. [6] дослідили рівень впровадження аспектів сталого розвитку туризму як цілеспрямованого впливу на процеси формування і підтримки туристично-рекреаційного середовища в інтересах суспільства. Шелеметьєва Т., Трохимець О. [7]

досліджували теоретико-методологічні засади та практичні аспекти регіональної політики сталого розвитку туризму, запропонували методику проведення моніторингу основних показників для оцінювання сталого розвитку туризму в регіоні. Але слід зазначити, що, незважаючи на велику кількість наукових досліджень, проблеми формування регіональної політики сталого розвитку туризму з урахуванням сучасного стану в окремих регіонах України, залишаються актуальними і потребують подальшого дослідження та додаткових наукових і практичних досягнень.

Метою роботи є дослідження політики сталого розвитку туризму в регіонах України та формування її сучасної моделі.

Досягнення мети зумовлює необхідність виконання таких завдань:

- охарактеризувати теоретичні основи сталого розвитку туризму;
- визначити принципи та складові концепції сталого розвитку туризму;
- дослідити політику сталого розвитку туризму в регіонах України;
- виокремити проблеми сталого розвитку туризму в регіонах України;
- визначити та обґрунтувати перспективи політики сталого розвитку туризму в Україні.

Об'єктом дослідження є сталий туризм в Україні.

Предметом дослідження є процес сталого розвитку туризму в регіонах України.

Для вирішення поставлених завдань у роботі використано такі методи дослідження: логічного узагальнення (для забезпечення послідовності в проведенні наукового дослідження й формування висновків); узагальнення й систематизації (для систематизації поглядів учених та узагальнення категорійного апарату, виділення підходів до сталого туризму); аналізу та синтезу (для визначення особливостей, проблем та перспектив сталого розвитку туризму); схематичного й графічного зображення – (для схематичного подання ключових теоретичних аспектів дослідження проблеми й наочного зображення статистичних матеріалів і аналітичних даних); статистичного аналізу та розрахунку (для оцінки показників сталого розвитку

туризму).

Інформаційну базу дослідження становлять офіційні видання Верховної Ради України та органів виконавчої влади, Міністерства розвитку громад, територій та інфраструктури України, Державної агенції розвитку туризму України, статистичні дані Державної служби статистики України, інформації Обласних державних адміністрацій регіонів України, монографії, наукові публікації, Інтернет-ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в доповненні змісту теоретичних засад та моніторингу основних показників сталого туризму в регіонах України, які дозволять формувати ефективну регіональну політику розвитку туристичної сфери.

Практична значимість полягає у тому, що запропоновані перспективні напрямки сталого розвитку туризму в сучасних умовах в регіонах, сприятимуть ефективнішому впровадженню загальної стратегії сталого туризму в Україні.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи. Основні результати кваліфікаційної роботи були викладені і ухвалені на Міжнародній науково-практичній конференції «Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства» (м. Запоріжжя, 10 листопада 2023 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика» (м. Львів, 23-24 листопада 2023 р.).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліка посилань (55 найменувань) та 3 додатків. Загальний обсяг роботи становить 109 сторінок комп'ютерного тексту, основний зміст роботи викладено на 96 сторінках. Робота містить 21 таблицю та 9 рисунків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ

1.1. Основні поняття і визначення сталого розвитку туризму

Термін «сталий розвиток» набув звучання після того, як у 1987 р. комісія ООН під керівництвом Гру Харлем Брунтланд (колишня прем'єр-міністр Норвегії) опублікувала звіт «Наше спільне майбутнє», в якому це поняття визначалось як розвиток суспільства, що задовольняє потреби сьогодення, не приносячи при цьому в жертву здатності майбутніх поколінь задовольняти свої потреби. Хоч таке визначення не назвеш беззмістовним, все ж воно було недостатньо конкретним, що саме й дозволило досягти широкого консенсусу.

Поняття «sustainable development» (сталий розвиток) означає розвиток суспільства без зростання, або якісне поліпшення без кількісного збільшення.

Сталий (стійкий) розвиток – це зобов'язання суспільства діяти у спосіб, що підтримуватиме життя, і дозволить нашим нащадкам жити комфортно у дружньому, чистому і здоровому світі [7].

«Сталий розвиток» – це розвиток, який відповідає потребам сучасності без завдання шкоди інтересам потреб майбутнього (Всесвітній комітет з питань довкілля і розвитку при ООН).

Стійкий розвиток – це можливість жити «на відсотки» з природного капіталу.

Сталість в теорії організації визначається як здатність системи функціонувати в стані, який наближений до рівноваги, в умовах, постійно змінних факторів середовища.

Сталість першого роду – це властивість системи відтворюватись, повертаючись у вихідне положення.

Сталість другого роду означає перехід системи до нової рівноваги після виходу з попереднього стану рівноваги.

Рівновага та сталість є поняттями взаємопов'язаними, оскільки рівновага, являючись більш вузьким поняттям формує умову для сталості.

Сталість – це здатність системи ефективно виконувати функції, які не тільки забезпечують рівновагу (не руйнують) системи, але й здатні підтримати стійки напрямки її розвитку.

Сталий розвиток [57] включає в себе два головних взаємозв'язаних аспекти:

1) «потреби», у тому числі пріоритетні (необхідні для існування бідних прошарків населення);

2) «обмеження», обумовлені станом технологій і організації суспільства, що впливають на здатність навколишнього середовища задовольняти потреби нинішніх та майбутніх поколінь.

Головним завданням сталого розвитку є задоволення людських потреб та прагнень. Важливо підкреслити, що сталий розвиток впливає на забезпечення життєво необхідних суспільних потреб та надання можливостей їх реалізувати.

Задачі сталого розвитку охоплюють такі сфери:

- економічну (зростання, ефективність, стабільність);
- екологічну (здорове зовнішнє середовище, раціональне використання ресурсів);
- соціальну (справедливість, соціальний мир, рівність, демократія, збереження національних культур).

Задача досягнення сталості полягає в тому, щоб загальний запас капіталу не зменшувався а наступні покоління малий не менший потенціал для розвитку за попередників. В залежності від способу досягнення цієї цілі розрізняють концепції слабкої та сильної сталості.

Наукові підходи до визначення сутності поняття «сталий розвиток туризму» представлено в таблиці 1.1.

Залишається відсутнім єдиний підхід до визначення сутності поняття «сталий розвиток туризму» для подальшого використання у нормативних документах або в подальших дослідженнях при тому що вітчизняні і зарубіжні вчені зробили вагомий внесок у дослідження питання сталого розвитку

туристично-рекреаційної сфери.

Таблиця 1.1 – Сутність поняття «сталий розвиток туризму» (складено автором)

Автор	Зміст
Світова Організація Туризму [8]	Сталий розвиток туристичної сфери полягає у врахуванні його поточних та майбутніх економічних, соціальних та екологічних наслідків її діяльності, задовольняючи зростаючі потреби туристів, галузі, довкілля, громади.
Хартія зі сталого туризму [3]	Сталий туризм базується на критерії сталості, що означає, що він має бути екологічно нешкідливим в довготривалій перспективі, економічно доцільним та соціально рівним для місцевих громад.
Всесвітня Туристична Організація (ВТО)	Сталий туризм – це туристична діяльність, за якої управління всіма ресурсами проходить таким чином, що економічні, соціальні, естетичні потреби задовольняються та зберігається культурна складова, екологічні процеси, біологічне різноманіття та системи підтримки життя».
Лебедев І. [9]	Сталий розвиток туризму – це орієнтований на довгостроковий період такий розвиток туризму, при якому на основі раціонального використання ресурсів відбуваються прогресивні зміни, що спрямовані не тільки на кількісне зростання, але й на якісний розвиток з урахуванням інтересів сьогодення і майбутніх поколінь.
Миронов Ю. [10]	Сталий розвиток туризму – це такий вид туризму, при якому забезпечується оптимальне використання ресурсів навколишнього середовища, підтримуються соціально-культурні особливості туристичних дестинацій та спільнот, які там проживають, забезпечується життєздатність довгострокових економічних процесів з огляду на їхню вигоду для всіх зацікавлених кіл. Сталий розвиток в туризмі передбачає позитивний загальний баланс екологічних, соціально-культурних та економічних ефектів від туризму, а також позитивний вплив відвідувачів один на одного.
Ткаченко Т. [11]	Сталий (гармонійний, збалансований) розвиток туризму – це розвиток, який забезпечує визначений тип рівноваги, тобто баланс між його соціально-економічними та природними складовими.

Розкриваючи концептуальне бачення сталого розвитку сфери туризму Заячківська Г. зазначає, що «розвиваючись динамічно і не завжди регульовано, туризм наносить шкоду природним системам та спричинює соціальну напругу. Реальний вплив туризму на довкілля залишається прихованим за рахунок того, що транспортні перевезення, готельний і ресторанний бізнес сприймаються як окремі сектори сфери послуг, а не як взаємопов'язані складові єдиного комплексу, головним завданням якого є задоволення зростаючих потреб сфери туризму» [12].

Багато вчених погоджуються з тим, що сталий розвиток туризму має три складові та цілі, змістовне наповнення яких полягає у наступному:

- соціальна складова: досягнення суспільно значимої результативності туристичної діяльності: задоволення потреб у рекреації і оздоровленні, забезпечення доступності туризму і рекреації для широких верств населення, надання робочих місць і гідних умов праці, покращення якості життя, розвиток людського потенціалу;
- економічна складова: забезпечення ефективності господарської діяльності у сфері туризму на основі інноваційного розвитку і раціонального використання ресурсів (природних, матеріальних, людських, фінансових, інформаційних);
- природоохоронна (екологічна) складова: збереження природи шляхом раціонального використання природних ресурсів, запобігання забрудненню навколишнього середовища, підтримка здатності екосистем до саморегулювання і самовідновлення. Впровадження концепції сталого туризму дає можливість досягти балансу в реалізації соціальних, економічних і природоохоронних цілей в інтересах суспільства, туристів, підприємців, місцевого населення [13, с.18].

Погоджуємося з визначенням, що надають Павліха Н., Цимбалюк І., Савчук А. [13], які розглянули різноманітні наукові погляди, та зазначили що «сталий розвиток туристично-рекреаційної сфери – це цілісний процес дотримання соціальної справедливості, забезпечення екологічної сталості та

досягнення економічної ефективності. Дотримання соціальної справедливості передбачає стабілізацію соціального і культурного середовища у туристичній і рекреаційній дестинації, покращення умов праці, підвищення зайнятості, розширення можливостей кар'єрного зростання; доступність туристично-рекреаційних послуг. Забезпечення екологічної сталості досягається на основі запровадження ресурсозберігаючих технологій, екологізації господарської діяльності у туристично-рекреаційному бізнесі, зменшення екологічного навантаження. У свою чергу, досягнення економічної ефективності забезпечується шляхом підвищення ефективності використання туристично-рекреаційних ресурсів, інноваційного розвитку туристично-рекреаційної сфери, підвищення якості та конкурентоздатності туристично-рекреаційних послуг, їх сертифікації та маркування.

Пріоритетом для сталого розвитку туризму можна вважати задоволення найважливіших для життя потреб і прагнень людини шляхом реалізації функцій туризму як специфічного виду діяльності. Водночас передбачається, що управління всіма видами ресурсів здійснюється таким чином, щоб соціальні, естетичні та економічні потреби задовольнялися в інтеграції з підтримкою культурних та екологічних цінностей, виключаючи згубний вплив на місцеве біологічне розмаїття та системи його життєзабезпечення [10].

Зазначимо, що сталий туризм вимагає як стійкого зростання внеску туризму в економіку та суспільство, так і сталого використання ресурсів та навколишнього середовища, тобто йдеться про укорінення вдосконаленої парадигми природокористування у системі «задоволення потреб – економічна вигода – екосистема». Проте, якщо туристична спільнота, зокрема окремо взятий турист, не будуть дотримуватись екопринципів, вплив галузі може мати негативні наслідки, тому еколого-туристичний продукт, який формується на засадах ментальних цінностей гармонії «людина–природа», має важливе значення для оптимального співробітництва щодо забезпечення сталого майбутнього [11].

Під час розроблення концепції сталого розвитку туризму в регіоні

необхідно враховувати фактори, які будуть безпосередньо впливати на сталість економічного розвитку. Фактори сталого розвитку можна поділити на зовнішні та внутрішні (див. рис. 1.1-1.2).

Рис. 1.1 – Фактори зовнішнього впливу на сталий розвиток туризму в регіоні
(побудовано за даними [7])

Як бачимо, серед факторів зовнішнього середовища державні та світові стандарти екологічної політики, тенденції функціонування світового та національного ринків туристичних послуг, пріоритети державної політики соціально-економічного розвитку, здійснення інноваційної, фінансової,

інвестиційної політики держави.

Зазначимо, що вплив державної політики на природоохоронні та соціальні чинники в галузі туристичної індустрії, потрібно здійснювати через реорганізацію та модернізацію механізмів управління на державному та місцевому рівнях. При цьому варто звернути увагу на запровадження стратегічного планування та відповідне нормативно-правове, інституційне, фінансове, регуляторне та науково-методичне забезпечення.

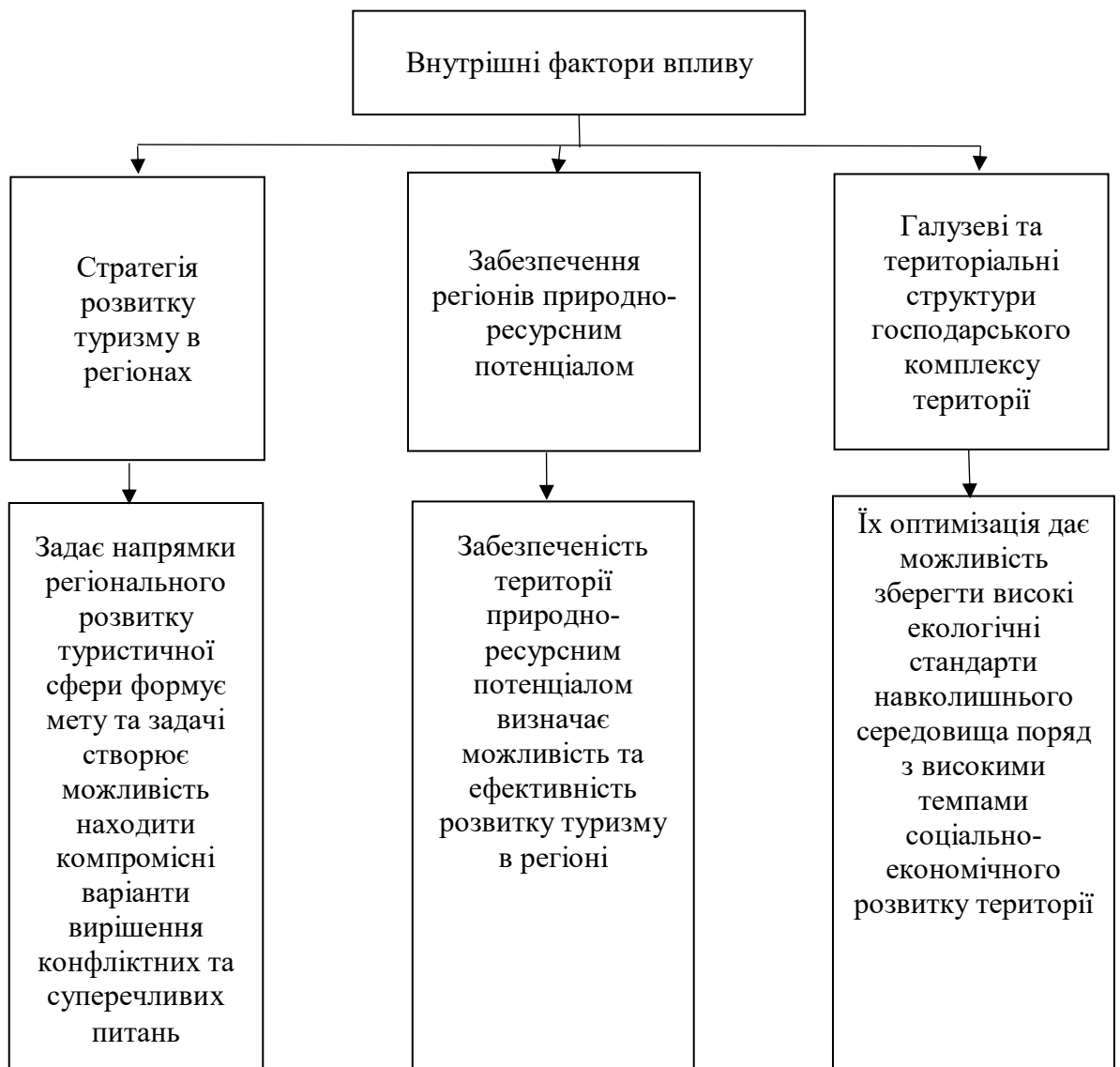

Рис. 1.2 – Фактори внутрішнього впливу на сталий розвиток туризму в регіоні (побудовано за даними [7])

Варто також враховувати той факт, що стратегічне планування в сфері туризму необхідно здійснювати на основі стратегії соціально-економічного розвитку країни, що буде забезпечувати його цільову спрямованість на покращення якості життя населення як основний показник оцінки сталого розвитку туризму.

Зазначимо, що сталий розвиток туризму в регіоні визначається факторами зовнішнього (екологічна політика, тенденції функціонування ринку рекреаційно-туристичних послуг, державна політика соціально-економічного розвитку, інвестиційна, інноваційна, фінансова політика) та внутрішнього впливу (стратегія розвитку туризму в регіонах, природно-ресурсний потенціал, галузеві та територіальні структури господарського комплексу території), які варто враховувати під час розроблення політики сталого розвитку туризму в регіоні.

Сталий туризм має багато позитивних сторін, серед яких:

- сприятливо впливає на природну, культурну і соціальну сферу життєдіяльності суспільства;
- сприяє притоку в країну іноземної валюти і забезпечує інвестиції в економіку країни;
- стимулює прибуткові внутрішні галузі (готелі та інші засоби розміщення, ресторани та інші служби громадського харчування, транспортні системи, народні промисли та екскурсійно-інформаційну справу;
- забезпечує якісне управління процесор розвитку туризму, надійні методи контролю за станом навколишнього середовища й усунення будь-яких негативних наслідків;
- прагне до того щоб в процесі прийняття рішень брали участь всі верстви суспільства, включаючи місцеве населення з тим щоб туризм та інші ресурсновитратні галузі могли гармонійно співіснувати;
- сприяє диверсифікації місцевої економіки особливо в міських районах де зайнятість населення може носити сезонний або випадковий характер;

- забезпечує справедливий розподіл доходів і витрат. Туризм створює робочі місця безпосередньо в місцевому секторі туризму і в суміжних з ним секторах;
- наочно демонструє важливе значення природних і культурних ресурсів для економічного і соціального добробуту суспільства і допомагає їх збереженню;
- сприяє продуктивному використанню земель які не мають сільськогосподарського призначення що дозволяє зберегти природну флору на великих площах;
- стимулює модернізацію місцевих інфраструктур транспорту, зв'язку та інших;
- сприяє зростанню самосвідомості серед місцевих жителів і дає можливість домагатися більш глибокого взаєморозуміння і тісних контактів між представниками різних культур;
- сприяє створенню рекреаційних об'єктів якими можуть користуватися місцеві жителі а також внутрішні і міжнародні туристи. Завдяки туризму фінансується збереження місцевих археологічних розкопок історичних будівель і місць.

Сталий розвиток туризму передбачає усвідомлену участь всіх відповідних зацікавлених сторін, а також сильне політичне керівництво, щоб забезпечити широку участь та досягнення консенсусу. Досягнення сталого туризму є безперервним процесом і вимагає постійного моніторингу впливу, введення необхідних профілактичних і коригуючих заходів у разі необхідності.

Таким чином, сталий розвиток туризму повинен також підтримувати високий рівень задоволеності туристів і забезпечити певний для них досвід за рахунок підвищення їх обізнаності про проблеми сталого розвитку туризму. Слід зауважити, що ключовим моментом є зміна підходів до ціноутворення, оподаткування, темпів розвитку туризму і обсягів туристичних потоків, які в поєднанні з цілісним підходом і довгостроковим плануванням можуть стати

дієвими механізмами реалізації стратегії сталого розвитку туризму.

1.2. Концепція, принципи та показники сталого розвитку туризму в регіонах

Вже з 60-х років впливи масового туризму призвели до загальної критики та дискусій щодо розвитку туризму та засадах сталості.

Вперше термін «сталий туризм» був використаний у 80-х роках, коли і дослідники, і фахівці туристичної галузі працювали над Брундтланською доповіддю, а конференція «Тіні зеленого кольору» (Лідсі, Англія, 1990 р.) була присвячена діяльності, що пізніше отримала назву «сталий туризм».

Появі триєдиної концепції передували дві основні проблеми – потреба розвитку прибуткового туризму з одного боку, а з іншого – врахування обмежень щодо наявних природних ресурсів та необхідності їх збереження.

Вже на початку 90-х років термін «сталий туризм» почали використовувати частіше, а «Конвенція з питань біологічного різноманіття», і «План дій 21», прийняті в 1992 р. підкреслили необхідність додати туризм до складових міжнародної політики захисту довкілля [14].

Всесвітня Туристична Організація запропонувала власне визначення «сталого туризму», під яким розуміють: «туристичну діяльність, за якої управління всіма ресурсами проходить таким чином, що економічні, соціальні, естетичні потреби задовольняються та зберігається культурна складова, екологічні процеси, біологічне різноманіття та системи підтримки життя».

Сталий туризм – це процес, який здатний задовольнити потреби відвідувачів, туристів та місцевостей, які їх приймають, і в той же час, зберігає та розвиває можливості для майбутнього» (ВТО, 1996 р.).

У Хартії зі сталого туризму (1995 р.) зазначено, що: «сталий туризм базується на критерії сталості, тобто це означає, що він має бути екологічно нешкідливим в довготривалій перспективі, економічно доцільним та соціально рівним для місцевих громад».

Світовий саміт з питань сталого розвитку, або Саміт Землі, який відбувся в Йоганнесбурзі (ПАР) у 2002 році, підкреслює важливість впровадження принципів сталості в розвиток туризму, зважаючи на значну енергомісткість даного сектору економіки. «Правила та принципи розвитку сталого туризму можна застосовувати до усіх форм туризму та типів місць розміщення, включаючи масовий туризм та інші туристичні продукти. Принципи сталості стосуються екологічних, економічних та соціокультурних аспектів розвитку туризму. Потрібно збалансувати ці три аспекти для досягнення довготривалої сталості» – (ВТО, 2004 р.) [3].

Як відомо концепція сталого розвитку включає три основні складові: економічну, соціальну та екологічну.

Економічна – базується на теорії максимізації сукупного доходу, який виробляється за умови збереження сукупного капіталу, що виробляє цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених природних ресурсів, використання екологічних, природо-, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, а також відповідних форм капіталу (природного й штучного).

Соціальна – орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми. Невід’ємною складовою є справедливий розподіл матеріальних і духовних благ, а також збереження історико-культурного надбання.

Екологічна – спрямовується на збереження цілісності природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери [15].

У 2004 р. Всесвітня туристична організація сформулювала концепцію сталого розвитку, в якій зазначила такі принципи сталого туризму [16]:

- забезпечити оптимальне використання ресурсів навколишнього середовища, які становлять ключовий елемент розвитку туризму, підтримуючи основні екологічні процеси та допомагаючи зберігати природну спадщину та біологічне різноманіття;

– поважати своєрідні соціально-культурні особливості приймаючих спільнот, зберігаючи притаманне їм створене і сформоване культурна спадщина та традиційні звичаї, і робити внесок у взаєморозуміння різних культур і терпимість до їх сприйняття;

– забезпечувати життєздатність довгострокових економічних процесів, враховуючи їх вигоду для всіх зацікавлених кіл, які їх неупереджено поширюють, включаючи постійну зайнятість і можливості вступників доходів і соціальних послуг для приймаючих спільнот і внесок у скорочення масштабів убогості.

На рисунку 1.3 розглянуто [3] різновиди сталого туризму та його принципи.

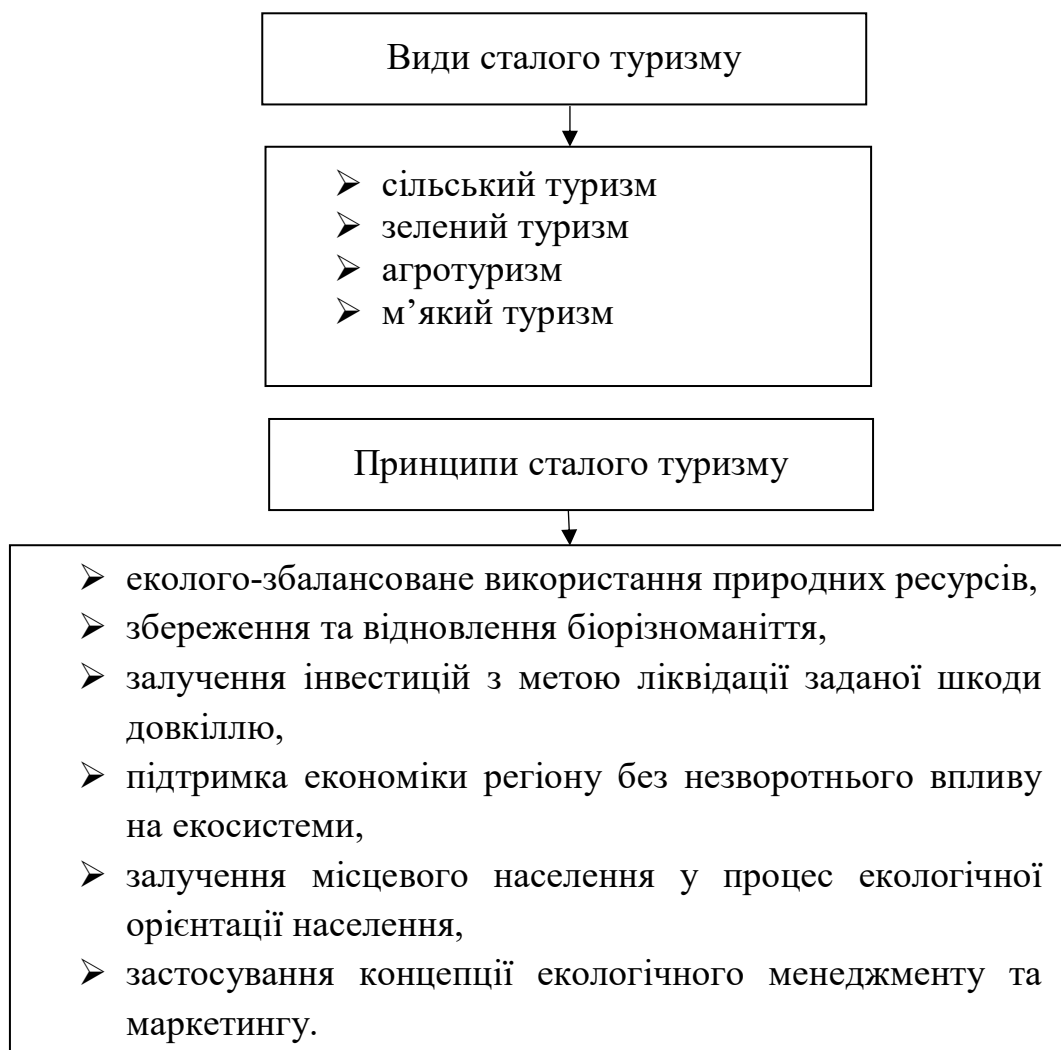

Рис. 1.3 – Основні принципи та різновиди сталого туризму

Як бачимо до сталого туризму відноситься сільський туризм, зелений туризм, агротуризм, м'який туризм (екотуризм).

Особливо в цьому переліку має «м'який туризм», який означає помірне навантаження на ґрунт, воду та атмосферу, а також використання екологічно чистих транспортних засобів. Крім того, в рамках цієї концепції туристичні заклади такі як готелі, ресторани або дозвільні комплекси повинні використовувати ресурсо-щадні технології для економії води та електроенергії.

Згідно визначенню, наданому К. Рохлитцом, м'який туризм є системою, що складається також з чотирьох взаємодіючих елементів: оптимального відпочинку гостей, «інтактного» ландшафту, тобто такого, з яким гості стикаються безпосередньо, інтактного місцевого соціокультурного середовища та прибутків від туристичної діяльності. Саме визначення формулюється наступним чином: «М'який туризм – це кількісно помірний туризм, який завдяки дистанційованій інтеграції створює для місцевих жителів економічні вигоди і забезпечує взаєморозуміння між гостями та місцевими жителями, а також не завдає шкоди ні ландшафту, ні місцевому соціокультурному середовищу». Важливим поясненням автора до цього визначення служить вказівка на такий характер взаємодії елементів в системі «м'який туризм», який забезпечується в значній мірі за рахунок спрямування частини прибутку на усунення до деякої міри неминучого порушення природного ландшафту [17].

До особливостей «м'якого туризму» можливо віднести наступні:

- індивідуальні та сімейні тури, поїздки в колі друзів;
- тривалі подорожі;
- повільні і помірно швидкі засоби пересування;
- спонтанні рішення;
- мотивація «зсередини»;

- стиль життя відповідно до культурию відвідуваною країни;
- «враження»;
- активність і різноманітність;
- країна, що є метою подорожі, вивчається заздалегідь;
- мова країни вивчається заздалегідь - хоча б на найпростішому рівні;
- мандрівник пізнає нову культуру;
- покупки – це пам'ятні подарунки для друзів;
- після поїздки залишаються нові знання, емоції та спогади;
- мандрівник малює з натури чи фотографує сам;
- тактовність;
- спокійна тональність [17].

В першому випадку називають екотуризмом туризм (м'яким), головним об'єктом якого є дика природа. При цьому більшість авторів відзначають складність проведення межі між природою і традиційною культурою і разом з природою включають останню в об'єкти екотуризму. Але навіть в цьому випадку ємність поняття «екотуризм» повністю не вичерпується. Широке поширення отримує туризм з метою відпочинку на природі на територіях, змінених людиною. Це особливо характерно для США та країн Західної Європи (західно-європейська і американська моделі екотуристичної діяльності), де корінних ландшафтів практично не збереглося, а висока потреба спілкування з природою задовольняється населенням на територіях з вторинної квазіприродой. Такий туризм часто зараховується до розряду екологічного, а його значення для охорони і відновлення середовища, народних традицій та екологізації економічного розвитку стає в деяких регіонах вирішальним. В якості прикладу можна навести агротуризм (відвідання ферм і сіл з метою зануритися в атмосферу сільського способу життя).

Прихильники другого підходу пропонують розглядати екологічний туризм як вид сталого туризму. Можна вважати даний підхід більш

виправданим, так як цей вид туризму ґрунтується і успішно реалізує на практиці головні принципи концепції сталого розвитку: природокористування, не приводить до деградації ресурсів, оскільки для відновлення і охорони останніх використовується частина вигоди від його розвитку. При цьому об'єкти туризму можуть бути як природного, так і штучного походження [17].

Принципами, які мають забезпечити сталий розвиток туризму в регіонах України в економічній площині є:

- узгоджене планування та управління розвитком туризму з іншими видами економічної діяльності й напрямками розвитку країни і регіону загалом;
- сприяння розвитку малих і середніх підприємств як основи створення робочих місць у туристичній сфері;
- підтримка впровадження у туристичну індустрію екологічно м'яких технологій;
- здійснення маркетингу туризму з метою підвищення ефективності місцевої економіки та зменшення тиску на довкілля шляхом більш рівномірного розподілу туристів у часі і просторі.

У соціальній сфері програмними заходами сталості розвитку туризму є:

- налагодження зусиллями урядів тісної співпраці всіх зацікавлених сторін, включаючи національні ради з туризму, туристичні агенції та організації, приватний сектор, місцеві громади для прийняття рішень щодо розвитку туризму;
- забезпечення рівноправних умов для корінного населення поряд з іншими учасниками туристичного бізнесу в отриманні економічних, соціальних і культурних переваг від розвитку туризму, надання йому першочергового права на працевлаштування;
- повага та збереження місцевих культур, традиційних ремесел, фольклору;
- заохочення відповідальної поведінки туристів, культивування

поваги до національних законів, культурних цінностей, соціальних норм і традицій [16].

Отже, впровадження принципів сталого розвитку в туризмі дозволить досягти:

- еколого-збалансованого використання природних ресурсів;
- збереження та відновлення біорізноманіття;
- залучення інвестицій з метою ліквідації заданої шкоди довкіллю;
- підтримки економіки регіону без незворотнього впливу на екосистеми;
- залучення місцевого населення у процес екологічної орієнтації населення;
- забезпечення законності у здійсненні туристичної діяльності;
- соціальної спрямованості розвитку туризму і курортів;
- застосування концепції екологічного менеджменту та маркетингу.

Проведення належного контролю й моніторингу за досягненням цілей і втіленням основних ідей сталого (збалансованого) розвитку, оцінка ефективності використаних інструментів вимагають розробки та реалізації відповідних критеріїв і показників – індикаторів сталого розвитку, які відіграють ключову роль в діагностиці стану складної системи «природа – економіка – людина», відкривають можливість виділення існуючих проблем за рахунок розробки відповідних міжнародних, державних, регіональних програм.

Завдання розробки показників (індикаторів) було поставлене у 1987 році Міжнародною комісією з довкілля та розвитку (комісія Г. Х. Брундтланд), а їх необхідність була відзначена в «Порядку денному на XXI століття», прийнятому Конференцією ООН з навколишнього середовища й розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) [18].

У главі 40 цього документа «Інформація для прийняття рішень» відзначено, що «з метою створення надійної основи для процесу прийняття рішень на всіх рівнях і сприяння полегшенню саморегульованої стійкості

комплексних екологічних систем і систем розвитку, необхідно розробити індикатори сталого розвитку».

В світі активно проводиться розробка критеріїв та індикаторів сталого розвитку. Цими питаннями займаються провідні міжнародні організації, такі як: ООН, Всесвітній Банк, Організація країн економічної співпраці та розвитку, Європейська комісія, Науковий комітет з проблем навколишнього середовища та інші.

Процес розробки індикаторів ще повністю не завершено, проте вже запропоновані проекти індикаторів для систем різних масштабів: глобального, регіонального, національного, локального, галузевого і навіть для окремих населених пунктів та підприємств.

Не можливо не відзначити такі проекти по розробці індикаторів сталого розвитку як:

- система індикаторів збалансованого (сталого) розвитку, запропонована Комісією ООН по сталому розвитку, яка складається з 132 індикаторів;
- система інтегрованих екологічних та економічних національних рахунків (System for Integrated Environmental and Economic Accounting), запропонована Статистичним відділом ООН;
- програма екологічних індикаторів тощо.

Індикатори сталого розвитку (від латинської indicator – показник) – це певні, доступні для спостереження та вимірювання, характеристики, нормативи і умови, які дозволяють робити висновки про стан та зміни, які відбуваються в навколишньому середовищі.

На світовому рівні проблемою розробки індикаторів сталого розвитку займаються Департамент політичної координації та сталого розвитку ООН, Комісія Об'єднаних націй зі сталого розвитку, Міжнародний інститут сталого розвитку (Канада), Науковий комітет з проблем навколишнього середовища (SCOPE). Ця проблема розглядається та постійно обговорюється на різних міжнародних конференціях і семінарах.

Необхідно запроваджувати систему індикаторів сталого розвитку і для туристичної галузі, які дозволять простежувати зміни в процесі економічного розвитку туризму, його соціально-культурне значення для розвитку регіону, систематизувати впливи на довкілля тощо [19; 20].

Нині вже існує ряд показників сталого розвитку туризму, до яких належать:

- показники раннього попередження (зменшення кількості туристів, які повторно приїжджають, розрахунок допустимих туристичних навантажень);
- показники стресу природної системи (якість води, рівень шумового забруднення, поводження з відходами тощо);
- вимірювання сучасного стану туристичного сектора (рівень зайнятості населення в туристичному бізнесі, рівень економічної ефективності);
- вимірювання впливу туризму в біофізичній та соціально-економічній сфері (втрата лісових ресурсів, втрата робочих місць в туризмі, зниження рівня доходів місцевих громад);
- вимірювання результативності управлінських рішень (правила прийому гостей, зміна рівня забруднення, більша кількість туристів, що повертаються).

Існують показники, що використовуються в стратегії сталого розвитку туризму, а саме:

1. Обсяг туризму:

- кількість відпочиваючих, кількість днів, ночей та грошей, витрачених в регіоні;
- кількість туристів, які відвідали визначні історико-культурні пам'ятки;
- щомісячна кількість туристів в закладах розміщення та харчування;
- кількість транспортних засобів;

- кількість проектів з розвитку туризму, що отримують дозвіл на впровадження;

- кількість визначних пам'яток та агенцій, що пропонують відпочинок та відкриті цілий рік.

2. Рівень задоволення відвідувачів:

- відсоток задоволених відвідувачів (взагалі та за типами послуг/місць);

- кількість відвідувачів, що повернулись;

- кількість отриманих скарг.

3. Якість діяльності туристичних закладів та рівень задоволення туристичних потреб:

- щомісячний рівень зайнятості готелів, кількість відвідувачів;

- покращення чи погіршення рівня якості обслуговування порівняно з минулим роком;

- кількість робочих місць в туризмі (на повний день, з частковою зайнятістю, на весь рік чи сезон);

- кількість сертифікованих та ліцензованих туристичних підприємств;

- кількість підприємств, що використовують місцевий продукт.

4. Реакція громади:

- відсоток опитаних жителів, які задоволені якістю місцевих туристичних послуг;

- кількість скарг, пов'язаних з туристичною діяльністю.

5. Вплив на довкілля:

- стан якості повітря, ґрунтів та водних об'єктів;

- рівень забруднення природних ландшафтів;

- кількість відвідувачів, що прибувають громадським транспортом;

- кількість підприємств, що вживають заходів для захисту довкілля, наприклад, здійснюють повторну переробку сміття.

Розробка індикаторів сталого розвитку, в тому числі і для туристичної

галузі, являється комплексною, дорогоцінною процедурою, яка потребує великої кількості інформації, отримати яку не рідко буває складно, а інколи просто неможливо. Ці та інші проблемні питання потребують подальшого доопрацювання на міжнародному й державному рівнях.

1.3. Завдання та засоби реалізації регіональної політики у сфері туризму

Зважаючи на значення туризму в розвитку національних господарських систем, особливо актуальною стає проблема розробки та реалізації регіональної політики у сфері туризму. Так, у масштабах держави туризм може стати важелем для подолання нерівномірного економічного розвитку окремих територій. Розвиток туристичної індустрії стимулює зростання рівня розвитку в економічно погано розвинених, несприятливих для промислового та сільськогосподарського виробництва регіонах; сприяє закріпленню в них населення, зменшенню його міграції до великих міст і промислових центрів і навіть приводить до зворотного процесу – приїзду до них населення з інших регіонів.

Класичним прикладом впливу туризму на розвиток території є французьке містечко Осса, що за 100 років (1861–1962 рр.) втратило більше половини населення й опинилося на межі вимирання. Традиційне заняття місцевого населення – сільське господарство – на цей час залишилося засобом існування тільки для чотирьох родин цього містечка. Місцева влада змінила орієнтацію на створення тут гірського туристичного центру. На початок 1980-х років були збудовані готелі на 700 місць, туристичні бази, траси та підйомники. Як наслідок, з'явилися нові робочі місця, збільшилась мережа підприємств торгівлі та громадського харчування. Населення містечка зросло на 42%. Цей центр удосконалює інфраструктуру й успішно розвивається й нині.

Регіональна політика – це діяльність держави, спрямована на

забезпечення комплексного економічного, політичного, соціального та культурного розвитку окремих територій країни. Тактичним завданням регіональної політики є забезпечення збалансованого комплексно-пропорційного розвитку окремих регіонів, створення сприятливих умов для успішного функціонування господарських об'єктів та проживання населення, для розвитку ринкових відносин. Стратегічним завданням регіональної політики є макросоціоекономічне обґрунтування та розробка оптимальної перспективної територіальної структури життя населення [21].

Головною передумовою ефективної регіональної політики є динамічний розвиток національної економіки, що дає змогу перерозподіляти розміщення виробництва на користь менш розвинутих районів та областей, а її найважливішими аспектами – конкретний зміст, наукове і кадрове забезпечення.

Основним засобом реалізації довгострокової стратегії регіональної політики у сфері туризму є створення регіональних програм туристичного розвитку окремих районів та областей.

Прикладом регіональної програми є реалізація регіональної програми «Сніг» у Франції (будівництво туристичних центрів у гірських районах), у процесі якої за 10 років (1970–1980 рр.) створено 50–60 тис. робочих місць для безпосередніх працівників як у гірському туризмі, так і у суміжних галузях — виробництві лиж і аксесуарів, спортивного одягу та взуття, будівельній індустрії. З урахуванням робітників, які й раніше працювали у гірському туризмі, загальне число робочих місць досягло 100 тис.

Початковим етапом комплексного розвитку території є поєднання регіональних чинників рекреаційно-туристичної діяльності в одну систему – індустрію туризму. Найголовнішими регіональними чинниками є:

- засоби виробництва, тобто основні виробничі фонди й оборотні засоби підприємств;
- люди, що проживають на території регіону, – виробники послуг і продукції та їх споживачі;

- соціальна сфера, спрямована на розширене відтворення населення регіону;
- виробнича інфраструктура, що забезпечує безперерйне функціонування виробництва;
- балансові запаси природних ресурсів, включених у виробництво.

Регіональна політика у сфері туризму має на меті вирішення таких конкретних завдань [22]:

1. Отримання достовірних статистичних даних щодо обсягів внутрішнього та міжнародного туризму в тому чи іншому регіоні для зарахування його до розвинутого чи депресивного, а також щодо роз поділу туристів за цілями, віком та засобами транспорту, що використовується.

2. Кількісна та якісна оцінка інтегрального ресурсного потенціалу — природного, трудового, фінансового, рекреаційного, науково-технічного, транспортно-географічного, а також можливостей розвитку внутрішньо- та зовнішньоекономічних зв'язків.

3. Аналіз і оцінка забезпеченості території об'єктами інфраструктури, її стану і необхідності залучення інвестицій для її розширення/реконструкції.

4. Аналіз специфіки просторової диференціації демографічних процесів; оцінка наявних систем розселення; визначення структури зайнятості, рівня кваліфікації трудових ресурсів і кількості робочих місць; вивчення міграційних процесів, їх причин, структури, інтенсивності і напрямів, у т. ч. рекреаційних потоків.

5. Обґрунтування територіальних пропорцій розвитку сфери туризму за допомогою рекреаційно-туристичного районування на основі даних аналізу функціональної структури людської діяльності і просторової локалізації основних зв'язків.

6. Оцінка значення рекреаційних територій у загальній структурі землекористування.

7. Аналіз і ефективне використання рекреаційного та туристичного потенціалу геополітичного положення території, враховуючи фактори:

- географічний (розташування території чи акваторії відносно материків, частин світу, морів та океанів, сторін горизонту та ін.);
- економічний (наявність джерел сировини, енергії, трудових ресурсів, транспортних комунікацій та ін.);
- політичний (внутрішньо- та зовнішньополітична ситуація, близькість чи віддаленість країн-партнерів, «ворогів», «гарячих точок», конфліктних сторін та ін.);
- історичний (історія розвитку території, наявність традицій та ін.);
- державно-правовий (інституційно-правова система, ступінь її адекватності міжнародно-правовим канонам та ін.).

8. Вивчення можливостей формування вільних рекреаційно-туристичних економічних зон, районів прикордонної (безмитної) торгівлі, зон і об'єктів спільного підприємництва.

9. Оцінка території з погляду рекреаційно-туристичного використання, її районування та експертиза окремих регіональних проектів чи програм з метою забезпечення найкращих умов діяльності в межах певного регіону шляхом підвищення комплексності й ефективності використання природних та інших ресурсів.

10. Наближення рекреаційного районування до єдності з економічним і адміністративно-територіальним устроєм.

11. Координація розвитку рекреаційного обслуговування з іншими господарськими системами, інтенсифікація виробничих та економічних зв'язків рекреаційних підприємств з іншими галузями.

12. Виявлення особливостей територіального поділу праці у сфері рекреації і туризму, прогнозування перспективних функцій районів.

13. Удосконалення економічного механізму регіонального розвитку засобами:

- а) зміцнення фінансової бази місцевих органів, що відповідають за проведення цієї діяльності, з податків, штрафів, цільових кредитів, інвестиційних та цінових заходів, пільг, державної протекції;

- б) створення загальнодержавного фонду для реалізації регіональних програм, допомоги при ліквідації стихійних лих, аварій тощо;
- в) розвитку ринкової економіки та підприємництва;
- г) організації регіональних замовлень на послуги та товари.

14. Комплексний підхід до впровадження досягнень науково-технічного прогресу в сфері туризму і готельного господарства.

15. Удосконалення управління регіональним розвитком шляхом розширення організаційних і господарських повноважень органів.

16. Кадрове забезпечення виконання конкретної регіональної роботи на всіх рівнях їх впровадження.

17. Створення передумов для раціонального використання рекреаційних ресурсів.

Науковими засобами реалізації регіональної політики повинні бути прогнози, схеми, програми та проекти регіонального розвитку.

Поряд із регіональною політикою необхідно проводити інвестиційну діяльність, яка повинна мати конкретно виражений регіональний напрям, тобто інвестиції слід вкладати в регіональні об'єкти, зважаючи при цьому на маркетинг території.

Основою формування соціально-економічних регіонів є потреба взаємодії галузевого і територіального поділу праці в рамках єдиного комплексу завдань.

Туристичний регіон як складова соціально-економічної системи і як конкурентна одиниця включає [23]:

- суспільно-економічні фактори;
- туристичну політику;
- ринкові умови;
- відносини з навколишнім світом;
- ресурсний потенціал;
- екологічну систему;
- інтереси населення.

Основною метою функціонування туристичного регіону є забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів туристичної галузі на тривалий період.

Україна має вагомі об'єктивні передумови, щоб увійти до найрозвиненіших у туристичному відношенні країн світу. Маючи вигідне геополітичне розташування, вона з давніх часів є перехрестям транспортних та людських потоків з Півночі на Південь та із Заходу на Схід. Держава володіє значним туристсько-рекреаційним потенціалом: сприятливими кліматичними умовами, переважно рівнинним ландшафтом, багатством флори і фауни, розвинутою мережею транспортних сполучень, культурно-історичними пам'ятками, широкою індустрією подорожей та туризму [24].

В зв'язку з цим, нагальною потребою є всебічне вивчення, упорядкування та розвиток усіх знаних в нашій державі місць та ресурсів туристичного призначення, що мають стати фокусами регіональних центрів туристичної індустрії, сприяти її подальшому соціально-економічному розвитку. В цьому вбачається той особливий підхід, слідування якому приведе нас до формування нових міжнародних туристичних зв'язків, розробки та реалізації принципово нових напрямів розвитку туризму в Україні, надасть країні нового статусу серед знаних туристичних країн світу.

Висновки до розділу 1

1. Зазначено, що рівновага та сталість є поняттями взаємопов'язаними, оскільки рівновага, являючись більш вузьким поняттям формує умову для сталості. Розглянувши різноманітні наукові погляди, та зазначили що «сталий розвиток туристично-рекреаційної сфери – це цілісний процес дотримання соціальної справедливості, забезпечення екологічної сталості та досягнення економічної ефективності. Пріоритетом для сталого розвитку туризму можна вважати задоволення найважливіших для життя потреб і прагнень людини шляхом реалізації функцій туризму як специфічного виду діяльності.

2. Концепція сталого розвитку включає три основні складові: економічну, соціальну та екологічну. Економічна – базується на теорії максимізації сукупного доходу, який виробляється за умови збереження сукупного капіталу, що виробляє цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених природних ресурсів, використання екологічних, природо-, ресурсо- та енергозберігаючих технологій, а також відповідних форм капіталу (природного й штучного). Соціальна – орієнтована на людину і спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, в тому числі на зменшення руйнівних конфліктів між людьми. Екологічна – спрямовується на збереження цілісності природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери.

3. Відзначено, що регіональна політика це така діяльність держави, яка спрямована на забезпечення комплексного економічного, політичного, соціального та культурного розвитку окремих територій країни. Тактичним завданням регіональної політики є забезпечення збалансованого комплексно-пропорційного розвитку окремих регіонів, створення сприятливих умов для успішного функціонування господарських об'єктів та проживання населення, для розвитку ринкових відносин.

РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

2.1. Особливості програм розвитку туризму в регіонах України

При реалізації політики сталого розвитку туризму в регіонах у першу чергу варто враховувати регіональну специфіку територій. Тому нами був проведений моніторинг Програм розвитку туризму регіонів України з метою визначення особливостей територій, матеріальної бази регіонального розвитку туристичної діяльності, пріоритетних видів туризму, туристичного потенціалу, шляхів і засобів розв’язання виявлених проблем. В результаті чого було визначено, що основною метою розвитку туризму регіонів – є створення сучасної інфраструктури туризму, якісного конкурентоспроможного туристичного продукту, ефективне використання природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу, розвитку партнерських відносин між бізнесом, громадою та владою, формування сприятливих умов для сталого розвитку туризму (див. Додаток Б).

Розвиток туризму на регіональному рівні залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, але з точки зору формування ефективної регіональної політики дуже важливим чинником є також діяльність місцевих органів влади та самоврядування. Оптимальні механізми впливу цього чинника можуть базуватися на теорії віддаленого розвитку, сформульованій в 1970-ті роки, відповідно до якої локальний розвиток забезпечується за допомогою факторів місцевого розвитку з одночасною підтримкою капіталу, що виникає поза локальною системою. Така концепція створює умови для:

- ефективного використання місцевих умов розвитку та перетворення їх на чинник розвитку певного регіону;
- реальної участі місцевих громад у формуванні програм економічного розвитку територій та контролі за їх реалізацією;
- відродження підприємництва та створення сприятливого мікроклімату

для соціально-економічного розвитку;

- реструктуризації економіки регіону;
- активізації процесів соціально-економічної трансформації певних видів економічної діяльності.

На нашу думку, питання стимулювання розвитку регіональної економіки у сфері туризму в першу чергу пов'язане з можливостями, які дає такий процес як програмування. Програмування розвитку – одна з форм прогнозування та створення майбутніх явищ; проміжний етап між прогнозуванням та плануванням. Таким чином, програмування – це пасивний спосіб прогнозування майбутнього, що полягає у встановленні гіпотетичної картини наступних явищ та процесів.

Програмування, з іншого боку, передбачає розробку комплексу пов'язаних завдань, цілей та заходів реалізації, використовуючи конкретний критерій відбору. Основна особливість програмування – багатоваріантність. На наступному етапі (планування) передбачувані результати конкретизуються і вибирається певний варіант, який з часом перетворюється на план. Основними ознаками, які відрізняють планування від програмування, є скорочення часу, ефективність, директивність та адресність. Однак найважливішою відмінною особливістю є те, що при плануванні замість багатьох варіантів ми маємо справу з одним сценарієм реалізації. Тому розвиток програмування – це форма проекції майбутнього, яка спрямована на узгодження цілей розвитку; визначення доцільності їх здійснення; встановлення варіантів виконання сценаріїв; оцінку доцільності окремих варіантів; узгодження наслідків реалізації окремих варіантів.

З огляду на територіальний аспект, програмування розвитку може бути всеосяжним або стосуватися окремих питань. Відповідно до розробленої методики програмування економічного розвитку в локальних та регіональних системах, програма розвитку туризму в регіоні має свої особливості та складається з декількох етапів.

1. Діагностика, яка визначає поточний стан розвитку та оцінку

причинно-наслідкових зв'язків, ключових факторів та критичних проблем для певної території. Діагностика з точки зору туризму повинна включати: всебічний опис ресурсів, економічної ситуації, демографічних, просторових факторів. Дуже важливою є також маркетингова оцінка.

2. Якісний аналіз стратегії стосується аналізу ринкового середовища та неринкового мікрорегіону. Він включає SWOT-аналіз, який враховує слабкі та сильні сторони, а також можливості та загрози, а також аналіз синергії можливостей розвитку регіону та його зовнішнього середовища (TOWS). В TOWS-аналізі система взаємодії між громадою та зовнішнім середовищем оцінюється з точки зору можливостей розвитку регіону.

3. Перспективні дослідження прогнозують соціально-економічні явища. Існує чотири типи прогнозування:

- спрямоване на екстраполяцію тенденцій та пошук раціонального розвитку подій із набору альтернативних можливостей; основним методологічним інструментом є аналіз часових рядів;

- евристичне, яке є значною мірою суб'єктивним, оскільки поєднує інструменти інтуїції, експертизи та припущень; найпоширенішими прийомами є: техніка оперативної творчості, методи групового обговорення, мозковий штурм та метод Дельфі; загальною рисою, що поєднує цей вид прогнозування, є поєднання знань та досвіду професіоналів;

- інтегроване, яке є особливо складним, з огляду на сукупність методів, що застосовуються; найважливіша його мета – встановити та порівняти характеристики різних прогнозів для підтвердження та перевірки висновків попередніх методик із використанням моделей вхідного та вихідного аналізу. Варто зауважити, що важливим об'єктом прогнозування є інноваційна діяльність, яка може трактуватися як сукупність взаємозалежних науково-виробничих процесів, що призводять до появи, формування і використання системи нововведень у цілях проведення радикального оновлення виробничої системи території, що відбивається на життєдіяльності людини. Таким чином, прогнозування інноваційної діяльності не слід відносити виключно до

прогнозування тільки науково-технічних змін виробничої системи та суб'єктів господарювання, а також до прогнозування лише технічного і технологічного розвитку регіону [5].

4. Стратегічне дерево цілей. На цьому етапі формулюються конкретні цілі, наприклад: розширення рекреаційної бази, модернізація мережі закладів розміщення, залучення зовнішнього капіталу.

5. Програма стратегічного розвитку є ключовим, але не завершальним етапом програмування розвитку туризму. Правильно розроблена програма стратегічного розвитку повинна включати:

- прогнозні цілі розвитку території, а також методи та засоби їх досягнення;
- нормативно-правову базу, у тому числі чинну стратегічну документацію загальнодержавного та регіонального рівня;
- форми співпраці з регіональними та державними органами влади, а також бізнес-середовищем;
- можливості залучення органів місцевого самоврядування та громадських інституцій;
- основу для формування бренду території [25].

На сьогодні надзвичайно актуальним є завдання пошуку шляхів вирішення проблем розвитку туризму в регіонах з використанням сучасних, ефективних інструментів управління розвитком, одним з яких, на нашу думку, є програмно-цільовий метод.

Програмно-цільове планування – це один із видів планування, в основі якого лежить орієнтація діяльності на досягнення поставлених цілей. В основі самого процесу планування – визначення та постановка цілей, лише потім вибір шляхів їх досягнення. Програмно-цільове планування побудоване за логічною схемою «цілі – шляхи – способи – засоби» [26, с. 39].

Використання цільових програм у практиці управління регіональним розвитком туристичної сфери викликано необхідністю збереження як побічних заходів регулювання ринкових відносин (тарифні угоди, механізми

корекції системи оподаткування в інтересах стабільності ринку тощо), так і заходів прямого державного (регіонального) управління окремими процесами й підприємствами. Саме заходи прямого державного (регіонального) управління процесами формування туристичної сфери мають бути чітко визначеними, дієвими, зрозумілими більшості населення й господарюючим суб'єктам [27, с. 93].

Застосування програмно-цільового методу передбачає вирішення складних державних і регіональних проблем, насамперед, завдяки гнучкій постановці мети й завдань реалізації програми, кількісному та якісному визначенню проблеми; здійснення розрахунку потрібних ресурсів, а також джерел покриття потреби в них; знаходження ефективного алгоритму реалізації програмних заходів. Головною особливістю програмно-цільового методу є його можливість значно концентрувати ресурси для програмного вирішення пріоритетних завдань [28, с. 11].

В економічній та управлінській літературі існують різні підходи до трактування поняття «програмно-цільовий метод». Ключовою категорією, яка визначає сутність програмно-цільового методу, є «програма», яка в широкому розумінні є «комплексом заходів щодо реалізації стратегії». Одним з перших, хто запропонував розглядати програмно-цільовий метод на основі вивчення чинників зворотних зв'язків (тобто з кібернетичних позицій), був академік Н. Моїсєєв. Водночас Е. Щепанський під програмно-цільовим методом пропонує розуміти сукупність прийомів та способів, які спрямовані на розробку програми, її реалізацію та контроль за виконанням, використовуючи при цьому основний об'єкт як первинну ланку під час складання бюджету та управління соціально-економічними процесами [28, с. 14].

Використання цього методу в управлінні розвитком туризму в регіоні передбачає, перш за все, визначення цілей розвитку рекреаційно-туристичної сфери в регіоні. Загальною метою розвитку рекреації та туризму як сфери економіки регіону є підвищення прибутковості цього виду діяльності [29, с. 222]. Існують принципи, тобто правила, вимоги, рамки

розробки й організації виконання програм, які формують, виходячи з методології програмно-цільового планування. Умовно їх поділяють на дві групи:

- загальні – це принципи, на основі яких розробляють усі планові документи, у тому числі програми (науковість і реальність планових та програмних заходів, наступність планів і програм різних часових меж тощо);
- спеціальні – це комплексність заходів, які забезпечують розв’язання проблеми, цілеспрямованість програмних заходів на вирішення проблеми, єдність мети і ресурсів [28, с. 13].

Ці принципи знаходять свій конкретний прояв у способах, прийомах і порядку розробки програми розвитку як документа. Вони є основоположними та визначають основні напрями використання програмно-цільового методу для ефективного вирішення проблем у соціально-економічному розвитку регіонів.

Особливістю програмно-цільового методу є прогнозування майбутніх станів системи та складання конкретної програми досягнення бажаних результатів [30, с. 56]. Програма порівняно зі звичайним планом має низку особливостей: по-перше, у ній чітко формулюють цілі в кількісному вираженні так, що можна зафіксувати факт їх досягнення; по-друге, у ній зіставляють цілі й ресурси, причому передбачено збалансованість ресурсів з поставленими завданнями на нормативній основі; по-третє, програма поєднує всі заходи, які потрібно виконати для досягнення кінцевих результатів (від науково-дослідних або проектних робіт до вдосконалення організаційних форм або створення спеціальної системи стимулювання учасників проекту); по-четверте, у ній встановлюють строки виконання етапів робіт і завершення всієї програми із зазначенням критеріїв, за якими оцінюють одержаний результат [31].

На нашу думку, основна мета програми – досягнення соціально-економічного та культурного відродження туризму в регіоні (країні). Ця мета повинна бути відповідно конкретизована за напрямками, наприклад, з досягнення певних показників збільшення туристичних потоків у регіон і

надходжень від них тощо. Потім розробляють відповідний комплекс заходів щодо фінансування програми. Фінансування може здійснюватися з місцевого бюджету, частково з державного бюджету, з різних фондів, позабюджетних коштів тощо. Якщо розробляють комплекс заходів щодо введення податкових пільг, то необхідно розрахувати й узгодити подальше недоотримання коштів до місцевого бюджету за рахунок зниження ставок податків певним підприємствам сфери туристичних послуг.

Для розробки регіональної програми розвитку туризму важливо залучити фахівців з різних галузей: туристичного маркетингу, економіки туризму; планування туристичного транспорту, екології; вивчення соціологічних історико-культурних аспектів розвитку туризму; зайнятості, управління; законодавства в галузі туризму, готельного господарства, архітектури туристичних об'єктів; планування землекористування, техніко-економічного обґрунтування. У програмі роботи над проектом вказують терміни проведення всіх заходів, їх послідовність, терміни підготовки звітів про реалізацію програми. Алгоритм програмно-цільового управління розвитком туризму регіону подано на рисунку 2.1

Рис. 2.1 – Структурно-логічна схема програмно-цільового управління розвитком туризму (розроблено за даними [26])

Послідовність заходів щодо розробки програми розвитку туризму в регіонах повинна враховувати такі етапи (блоки) (див. рис. 2.2).

Рис. 2.2 – Структура регіональних цільових програм розвитку туризму
(складено автором за даними [26])

На нашу думку, для своєчасного виконання плану й програми розвитку туризму в регіоні необхідно періодично контролювати чинники, які стосуються: процесу розвитку; маркетингу; економічних, соціокультурних, екологічних впливів та інституціональних елементів.

До факторів маркетингу можна зарахувати: ступінь задоволеності туристів, їх ставлення до пам'яток історії, об'єктів і послуг; заходи з просування туризму, що здійснюють державний і приватний сектори; ефективність рекламно-інформаційних заходів; поліпшення роботи служб інформації

туристів; кількість відвідувань туристами об'єктів туристичного значення.

До факторів економічного впливу можна належать: туристичні витрати; пряма й непряма зайнятість; типи та масштаби економічних витоків у сфері туризму і їх скорочення; ступінь, якою економічні вигоди туризму розподіляються в інтересах місцевого населення, включаючи розвиток місцевих туристичних підприємств і зайнятість населення.

До елементів екологічного та соціокультурного впливу можна зарахувати своєчасність вирішення екологічних проблем у туристичних зонах (повітряне, водне, шумове та естетичне забруднення тощо); ступінь поліпшення загального екологічного стану туристичних зон; використання при будівництві та експлуатації туристичних об'єктів принципів і програм охорони навколишнього середовища, а також методів оцінювання цих впливів; виявлення інших специфічних екологічних проблем, як, наприклад, надмірна завантаженість на туристичні пам'ятки або їх руйнування; ступінь збереження самобутнього характеру традиційних мистецтв, ремесел, танців, музики; ступінь залучення місцевого населення у сферу туризму, скарги місцевих жителів на негативні наслідки туризму; інформування туристів про місцеве навколишнє середовище й населення; інформування місцевого населення про позитивні аспекти розвитку туризму; масштаби негативних наслідків розвитку туризму.

Що стосується інституціональних факторів, то це якість діяльності організаційних структур, прийняття законів і підзаконних актів у галузі туризму, застосування норм законодавства та їх ефективність.

Узагальнено сучасні цільові програми розвитку туризму, рекреації та курортів у регіонах України наведено в Додатку Н. Зауважимо, що кожний регіон має свої специфічні проблеми в розвитку економіки, у соціально-культурній сфері, відмінні умови соціально-економічного становища та різні перспективи розвитку залежно від природних умов, структури господарства, ступеня концентрації промисловості.

Дослідження й розв'язання проблем регіонального розвитку можливо за

умови застосування комплексного підходу. Його реалізація є метою застосування програмно-цільового методу в управлінні соціально-економічним та екологічним розвитком регіонів [32].

З огляду на все вищевикладене, можна зробити висновок про те, що застосування програмно-цільового методу управління розвитком туризму в регіонах, тобто розроблення й реалізація цільової програми розвитку конкретного регіону, надасть змогу поряд з досягненням основної поставленої мети вирішувати такі актуальні для рекреаційно-туристичної сфери завдання, як:

- активізація розвитку культури й туризму в регіонах як стратегічної галузі економіки та сталого розвитку територій;
- забезпечення раціонального використання національних туристичних ресурсів;
- створення якісного конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту;
- удосконалення туристичної та створення інформаційної інфраструктури туризму в регіонах і реорганізація її матеріально-технічної бази;
- активізація туристичних потоків та забезпечення гідного представлення місцевого туристичного продукту на міжнародному й усеукраїнському ринках туристичних послуг;
- підвищення рівня науково-методичного та кадрового забезпечення туристичної галузі;
- створення передумов для залучення інвестицій на розбудову туристичної галузі та збільшення надходжень до державного й місцевих бюджетів.

Таким чином, при розробленні цільових програм розвитку туризму, рекреації та курортів у регіонах України необхідне застосування механізмів, які забезпечили б цілеспрямований розвиток рекреаційно-туристичної

системи регіону в його загальногосподарському комплексі й методів вимірювання його ефективності.

2.2. Аналіз показників сталого розвитку туризму в Україні

Сталий розвиток сучасної туристичної галузі за останні десятиліття зазнав суттєвих змін. На функціонування та ефективність розвитку туристичної сфери вплинула низка чинників: політична ситуація в країні, нормативно-правове забезпечення, наслідки COVID-19, повномасштабного вторгнення росії, соціально-економічний розвиток регіонів та країни в цілому.

З метою визначення тенденцій розвитку туристичної галузі необхідно провести:

- аналіз стану сталого розвитку туристичної галузі та курортно-рекреаційної сфери України;
- аналіз стану сталого розвитку туристичної галузі та курортно-рекреаційної сфери на прикладі Карпатського економічного регіону.

Аналіз сучасного стану сталого розвитку туристичної галузі та курортно-рекреаційної сфери в Україні включає:

- оцінку стану туристичних потоків (в'їзних, виїзних туристів, внутрішніх туристів);
- оцінку динаміки туристів, яких обслуговували туроператори та туристичні агенти;
- розподіл туристів за метою перебування;
- оцінку стану колективних засобів розміщення;
- кількість дитячих закладів оздоровлення;
- кількість санаторно-курортних закладів;
- оцінку забезпечення природно-рекреаційними ресурсами (лісові, гідро, рекреаційні, земельні, мінеральні).

Номінальний ВВП показує обсяг виробництва у залежності від цінової політики, яка склалася у відповідний період. Темпи росту номінального ВВП

є вищим показником за реальний ВВП, що засвідчує про наявні інфляційні процеси. Щодо частки туристичного сектору (туристичної галузі та курортно-рекреаційної сфери) у складі ВВП України, то вона відображає тенденцію змін цих показників. А саме, зниження реального ВВП призводить до зменшення частки туристичного бізнесу, або зовсім навпаки, збільшення показників реального ВВП збільшують частку туристичного сектору. З огляду на показники за 2016-2020 рр. частка туристичної сфери не перевищувала 2,1% (табл. 2.1).

Таблиця 2.1– Показники ВВП і частки туристичного сектору України за 2016-2020 рр. (складено за даними [33])

Показники	2016	2017	2018	2019	2020
Номінальний ВВП, млрд. грн	2383,1	2982,9	3558,7	3974,6	4222,0
Темп росту номінального ВВП, у %	120,4	125,2	119,3	111,7	110,6
Реальний ВВП, у % до попереднього року	102,3	102,5	103,4	103,2	102,4
Частка туристичного сектору у ВВП, %	1,5	1,5	1,4	1,4	1,5

Показник валової доданої вартості поділяється на валову додану вартість, що створюється в галузях туризму та що створюється безпосередньо в туризмі. «Валова додана вартість, що створюється в галузях туризму визначається як сума валової доданої вартості в основних цінах за кожним видом економічної діяльності в галузях туризму незалежно від того, якою мірою виробничий процес спеціалізований на випуску туристичних продуктів. Валова додана вартість, що створюється безпосередньо в туризмі визначається як різниця між випуском товарів і послуг в основних цінах, які можуть

застосовуватися до туризму, і пов'язаним з туризмом проміжним споживанням, за видами економічної діяльності галузей туризму та інших секторів» [8]. Сфера туризму пов'язана з обслуговуванням потреб споживачів, а відтак всі суб'єкти туристичної індустрії працюють з метою отримання прибутку створюючи валову додану вартість за рахунок продажу своєї продукції. За 2018-2020 рр. в Україні обсяги продажу продукції, які створені в різних галузях туризму переважають у 3 рази ніж продажі продукції які створені в туризмі (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Показники валової доданої вартості в туристичній галузі за 2018-2020 рр. (складено за даними [34])

Показники	2018		2019		2020	
	млн. грн.	% від ВВП	тис. грн.	% від ВВП	тис. грн.	% від ВВП
Валова додана вартість, що створюється в галузях туризму	412498,376	11,6	502202,848	12,62	534947,632	12,6
Валова додана вартість, що створюється безпосередньо в туризмі (в основних цінах)	173749,626	4,9	195687,259	4,92	165125,166	3,91

Розвиток туристичного бізнесу залежить від потоків туристів. Виїзд з України іноземних громадян та осіб без громадянства набрав обертів з початку російського вторгнення на сході країни. Негативне сальдо досягло максимально значення у 2019 році (15,6 млн. осіб), а в'їзд таких громадян у 2020 році зменшився на 17,8 млн. осіб (див. табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Показники туристичних потоків за 2016-2020 рр.

(складено за даними [33])

Рік	Внутрішні туристи, осіб	В'їзд іноземців та осіб без громадянства в Україну, осіб	Виїзд громадян України за кордон, осіб	Сальдо в'їзд/ виїзду іноземців та осіб без громадянства
2016	454678	13333096	24668233	-11335137
2017	476967	14229642	26437413	-12207771
2018	456799	14342290	27976681	-13634391
2019	520391	13709562	29345897	-15636335
2020	222425	3382097	11251406	-7869309

За даними Державної служби статистики основними курортами та санаторіями в Україні є Чорноморське узбережжя Миколаївської, Одеської та Херсонської областей, узбережжя Азовського моря, гірські та передгірські райони Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей, курортні зони Вінницької, Донецької, Київської, Полтавської та Харківської областей. Ці курорти та санаторії, бази відпочинку та реабілітації використовують природні лікувальні мінерали, сировину, ресурси, клімат для лікування та профілактики різноманітних захворювань людини (див. табл. 2.4).

Тенденції розвитку туристичної галузі та курортно-рекреаційної сфери погіршується, особливо у закладах оздоровлення та відпочинку. Наразі зменшилося кількість дітей, які перебували від 16646 до 8808 осіб по Україні відповідно за 2010 р. та 2020 р. Головною причиною такого скорочення кількості закладів такого типу є військові дії, які розпочала росія з 2014 р. В показниках відображено відсутність закладів оздоровлення та відпочинку Автономної республіки Крим де знаходилася велика кількість санаторій, дитячих санаторій, пансіонатів, баз відпочинку, які надавали курортно-рекреаційні послуги.

Таблиця 2.4 – Курорти та санаторії України (складено за даними [33])

Територія	Курорти та санаторії
Чорноморське узбережжя Миколаївської, Одеської та Херсонської областей	Очаків, Гопри, Скадовськ, Одеська група курортів: Куяльник, Аркадія, Лермонтовський, Великий Фонтан, Кароліно-Бугаз, Чорноморка, Затока, Хаджибей, Лузанівка, Приморський, Лебедевка, Мала Долина
Узбережжя Азовського моря	Бердянськ, Кирилівка
Гірські та передгірські райони Закарпатської, Івано-Франківської та Львівської областей	Свалява, Голубине, Поляна, Синяк, Черче, Ворохта, Трускавець, Моршин, Немирів, Любінь Великий, Косів, Яремче
Курортні зони Вінницької, Донецької, Київської, Полтавської та Харківської областей	Миргород, Березівські мінеральні води, Рай-Оленівка, Слов'янск, Слав'яногірськ, Конча-Заспа, ПущаВодиця, Хмільник

З таблиці 2.5 прослідковується, що за період з 2015 до 2020 р. кількість дітей, які відпочили зменшилася на 10631 дитину.

Таблиця 2.5 – Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку за регіонами України у 2015-2020 рр. (складено за даними [34])

Регіон	Кількість закладів, од			Оздоровлено дітей, осіб		
	2015	2018	2020	2015	2018	2020
1	2	3	4	5	6	7
Україна	9 743	9 328	8 808	917 193	921 262	906 562
Вінницька	244	249	229	27 137	27 027	28 158
Волинська	209	200	205	20 438	21 238	21 497
Дніпропетровська	860	834	805	90 056	90 410	82 978
Донецька	324	394	410	24 935	38 532	41 020

Продовження таблиці 2.5

1	2	3	4	5	6	7
Житомирська	182	295	276	17 102	22 197	22 268
Закарпатська	333	145	196	45 175	25 811	26 908
Запорізька	264	232	214	35 592	40 826	41 615
Івано-Франківська	415	207	123	41 375	26 987	21 063
Київська	382	453	443	30 566	31 910	32 572
Кіровоградська	533	489	471	37 640	41 913	40 996
Луганська	167	215	219	9 398	12 843	13 163
Львівська	115	245	144	15 200	19 593	17 464
Миколаївська	325	270	197	24 254	21 452	20 418
Одеська	686	638	640	113 227	103 513	102 164
Полтавська	799	782	757	47 142	49 204	50 687
Рівненська	207	146	126	23 958	17 459	14 732
Сумська	689	728	721	46 525	50 161	50 108
Тернопільська	85	89	67	6 171	5 456	4 109
Харківська	727	736	732	86 967	97 063	97 613
Хмельницька	387	412	365	45 742	58 527	60 420
Черкаська	824	754	714	48 983	46 842	47 088
Чернівецька	146	97	89	19 833	12 381	10 690
Чернігівська	493	473	462	28 414	30 560	30 865
м. Київ	80	73	81	8 943	13 409	14 167

Кількість санаторій та пансіонатів з 2016 р. до 2020 р., зменшилася у два рази, тобто половина усіх закладів закрилися. Ще гірша ситуація склалася навколо санаторій-профілакторій тут суттєві зміни, 194 заклади або 83% було ліквідовано. Така сама доля припала на будинки і пансіонати відпочинку, зменшення на 237 закладів (81,7%). Динаміка зменшення показників присутня для баз та інших закладів відпочинку до 990 закладів (2020 р.) (див. табл. 2.6).

Туристичні потоки в'їзних громадян України, іноземних громадян потребують забезпечення належним розміщенням у колективних закладах.

Таблиця 2.6 – Кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів України за 2016-2020 рр. (складено за даними [34])

Рік	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку		Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку	
	усього	з них ліжок, тис.	усього	з них ліжок, тис.	усього	з них місць, тис.	усього	з них місць, тис.	усього	тис.
2016	291	70	63	10	73	14	1 295	145	9 669	112
2017	284	71	55	10	67	12	1 235	133	9 745	10
2018	272	68	48	9	61	11	1 158	120	9 212	10
2019	261	66	45	9	58	10	1 023	110	9 135	9
2020	254	63	40	8	53	9	990	100	9 065	9

Виокремлюючи з колективних засобів розміщування можна виділити готелі та аналогічні засоби розміщування або інші. Від якісних послуг та можливості поселяти достатню кількість туристів залежать грошові надходження. Істотно зменшилася кількість самих закладів, наразі їхня кількість становила 4 523 у 2020 році (див. табл. 2.7).

За даними Державної служби статистики України кількість туристів, які обслуговували туроператори та турагентами щорічно скорочуються. Наприклад, що відноситься до юридичних осіб, у 2019 році було 5,3 млн., у 2020 р. скоротилися до 1,9 млн. З їх числа було обслуговано туроператорами та турагентами в'їзних (іноземних) туристів 83,7 тис. (2019 р.), та наступного року становили 11,7 тис. (2020 р.).

Найбільшу частку в обслуговуванні займають виїзні туристи, що складають у 2019 р. – 4,7 млн., у 2020 р. лише 1,7 млн. Для внутрішніх туристів характерні так само негативні тенденції до зменшення з 449 тис. до 187 тис.

(2019-2020 рр. відповідно).

Таблиця 2.7 – Кількість колективних засобів розміщування (з урахуванням діяльності фізичних осіб-підприємців) за 2016-2020 рр. (складено за даними [33])

Рік	Кількість колективних засобів розміщування, од.	Кількість місць у КЗР, тис. од.	Кількість осіб, що перебували у КЗР, тис.	
			усього	з них іноземці
2016	4 256	375,6	6 544,8	863,7
2017	4 115	359,0	6 661,2	824,5
2018	4 719	300,0	7 006,2	917,9
2019	5 335	370,6	6 960,9	959,4
2020	4523	312,1	3 379,5	254,4

За даними Державної служби статистики України здебільшого переважає обслуговування саме туроператорами.

Щодо, фізичних осіб-підприємців, то перевага надається в обслуговуванні турагентами. Кількість обслуговуваних туристів у 2019 р. складало 812 тис., з яких в'їзних туристів 3 тис., виїзних туристів 738 тис., внутрішніх туристів 70 тис. Скорочення всіх видів туристів спостерігається у 2020 р. загальна кількість – 402 тис., найменша частка в'їзних туристів 191 осіб, переважає обслуговування виїзних туристів 367 тис., та внутрішніх туристів 35 тис. (див. табл. 2.8).

Важливим чинником сталого розвитку туристичної галузі та курортно-рекреаційної сфери є визначення цілей подорожей. Отже, за метою поїздки та видами туризму розподіл туристів обслуговуваних туроператорами та турагентами зосереджено для відпочинку та дозвілля 1,8 млн. осіб. Друге місце посідають службові справи та навчання 59 тис. осіб, також вагому частку займає лікувальна мета – 14,6 тис.

Таблиця 2.8 – Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами по Україні за 2019-2020 рр. (тис. осіб) (складено за даними [33])

Показники	2019			2020		
	Усього	У тому числі обслуговані		Усього	У тому числі обслуговані	
		туроперат орами	турагентами		туроперат орами	турагента- ми
Юридичні особи						
Кількість обслугованих туристів,						
усього	5319,9	3134,11	2185,83	1957,4	1412,85	544,55
у тому числі						
в'їзних (іноземних) туристів	83,70	37,89	45,80	11,77	8,36	3,40
виїзних туристів	4786,59	2759,735	2026,859	1758,10	1275,65	482,45
внутрішніх туристів	449,65	336,48	113,17	187,53	128,82	58,70
Фізичні особи-підприємці						
Кількість обслугованих туристів,						
усього	812,145	-	812,145	402,86	-	402,86
у тому числі						
в'їзних (іноземних) туристів	3137	-	3137	191	-	191
виїзних туристів	738,27	-	738,27	367,59	-	367,59
внутрішніх туристів	70736	-	70736	35082	-	35082

Не значна частина припадає на спеціалізований туризм, а саме – 4 тис.

осіб у 2020 р. (див. табл. 2.9).

Таблиця 2.9 – Розподіл туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за метою поїздки та видами туризму у 2020 році, (тис. осіб)
(складено за даними [33])

Показники	Усього	У тому числі за метою поїздки					
		службова, ділова, навчання	дозвілля, відпочинок	лікування	спортивний туризм	спеціалізований туризм	інша
1	2	3	4	5	6	7	8
Юридичні особи							
Кількість туристів	957,41	59,62	1871,76	14,60	1,16	4,55	5,69
у тому числі обслуговано							
туроператорами	1412,85	30,21	1371,69	6,14	0,75	3,30	0,74
турагентам							
з них							
в'їзних (іноземних) туристів	11,77	0,48	8,44	0,23	0,25	2,30	0,05
у тому числі обслуговано							
туроператорами	8,369	0,17	6,658	0,17	0,25	1,10	–
турагентами	3,40	0,30	1,78	0,06	–	1,19	0,05
виїзних туристів	1758,107	14,08	1741,69	0,64	0,33	0,03	1,32
у тому числі обслуговано							
туроператорами	1275,65	5,55	1269,42	0,16	0,02	0,01	0,49
турагентам	482,45	8,54	472,28	0,49	0,31	0,02	0,82
внутрішніх туристів	187,53	45,05	121,62	13,72	0,57	2,22	4,32
у тому числі обслуговано							
туроператорами	128,83	24,49	95,62	5,82	0,47	2,19	0,25
турагентам	58,70	20,57	26,01	7,91	0,098	0,037	4,07
Фізичні особи-підприємці							
Кількість туристів,	402,87	1,57	397,50	3,32	0,37	0,03	0,75

обслугованих турагентами							
з них							
в'їзних (іноземних) туристів	0,191	–	0,15	0,04	–	–	–
виїзних туристів	367,59	0,998	366,21	0,094	0,19	0,03	0,08
внутрішніх туристів	35,08	0,57	31,140	3,18	0,18	–	–

Аналіз стану сталого розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери включає визначення забезпеченості природно-рекреаційними ресурсами необхідних для відновлення здоров'я нації. За наведеними в таблиці 2.10 спостерігаються регіони, де переважає забезпеченість природними ресурсами.

Зазначимо, що лісові ресурси переважають у Закарпатській області – 55% та Івано-Франківській – 48%; мінеральні ресурси зосереджені у Дніпропетровській області – 7,51 %; гідро ресурси у Львівській області – 0,85%; земельні ресурси у Вінницькій області – 2,85 % та в Одеській області – 2,66%.

Таблиця 2.10 – Природно-рекреаційні ресурси регіонів України за 2020 р.

(складено за даними [34])

Регіон	Лісові	Мінеральні	Гідро	Земельні	Рекреаційні
	Кількість %	Кількість %	Кількість %	Кількість %	Кількість %
1	2	3	4	5	6
Вінницька	15	0,08	0,35	2,85	0,18
Волинська	36	0,02	0,31	0,93	0,16
Дніпропетровська	8	7,51	0,52	2,33	0,47
Донецька	12	8,91	0,59	2,06	0,02
Житомирська	36	0,16	0,46	1,74	0,16
Закарпатська	55	0,08	0,78	0,48	0,7
Запорізька	5	0,8	0,78	1,94	0,33
Івано- Франківська	48	0,17	0,75	0,55	0,39

Продовження таблиці 2.10

1	2	3	4	5	6
Київська	24	0,15	0,49	2,37	0,73
Кіровоградська	11	0,33	0,36	2,14	0,15
Луганська	16	6,48	0,6	1,22	0,4
Львівська	30	0,85	0,85	1,1	0,54
Миколаївська	7	0,08	0,68	1,95	0,17
Одеська	9	0,07	0,41	2,66	0,5
Полтавська	15	0,4	0,39	2,41	0,19
Рівненська	41	0,04	0,29	0,97	0,12
Сумська	20	0,09	0,42	1,73	0,18
Тернопільська	20	0,03	0,29	1,58	0,11
Харківська	15	0,61	0,49	2,34	0,66
Хмельницька	8	0,05	0,67	1,96	0,19
Черкаська	17	0,09	0,37	1,94	0,16
Чернівецька	16	0,17	0,38	2,02	0,25
Чернігівська	33	0,07	0,23	0,63	0,17

Враховуючи природно-рекреаційні ресурси областей Карпатського економічного регіону, науковий інтерес представляє аналіз стану сталого розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери даного регіону.

2.3. Дослідження показників сталого розвитку туризму на прикладі Карпатського економічного регіону та виявлення проблем політики сталого розвитку туризму

За даними Державного агентства розвитку туризму України за I квартал 2023 року зросли податкові надходження від туристичної галузі саме Карпатському економічному регіоні [35]. Тому проведемо дослідження показників сталого розвитку туризму в цьому регіоні до якого відноситься Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська та Чернівецька області. Кожна з областей займає вагомe місце у розвитку туристичної галузі України (див.

Додаток Б).

Більша частина Карпатського економічного регіону знаходиться у гірській місцевості, за рахунок чого впливає наявність залежів специфічних корисних копалин, великий запас природних ресурсів, мінералів, лікарських рослин, особливого клімату, тощо.

Переваги географічного розташування Карпатського економічного регіону у розрізі транспортних шляхів та кордонів із іншими державами, його природні ресурси та трудовий потенціал є сприятливими для ведення й розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери.

За результатами дослідження суб'єкти туристичної діяльності Карпатського економічного регіону за 2016-2020 рр. характеризуються наступним (див. табл. 2.11):

1) кількість туристів: зниження обсягів туристів у Закарпатській області на 59 тис. осіб; у Львівській області збільшення на 119 тис. осіб; в Івано-Франківській – не значне збільшення – на 15 тис. осіб; у Чернівецькій – зменшення на 35 тис. осіб;

2) кількість працівників турагентів: у зв'язку із зменшення та відповідно із збільшенням туристів кількість працівників туристичного сектору змінюється, тенденція 2016-2020 рр. засвідчує значне зменшення у Закарпатській області на 177 тис. осіб; у Львівській області збільшення на 67 тис. осіб; Івано-Франківській області не суттєве зменшення на 34 тис. осіб та зменшення працюючих у туристичній сфері Чернівецької області на 131 тис. осіб;

3) дохід турагентів залежить від кількості туристів, тому відповідно динаміка засвідчує наступне: найвищі показники прибутку в Львівській області та найнижчі показники ефективності туристичного бізнесу в Івано-Франківській області.

Таблиця 2.11 –Динаміка суб’єктів туристичної діяльності Карпатського економічного регіону за 2016-2020 рр. (складено за даними [33])

Кількість турагентів, тис. осіб					
Регіони	2016	2017	2018	2019	2020
Закарпатська	46	48	75	72	63
Львівська	171	176	233	298	227
Івано-Франківська	81	85	108	109	97
Чернівецька	54	51	67	70	49
Кількість працівників турагентів, тис. осіб					
Закарпатська	64	71	96	92	85
Львівська	306	325	339	354	342
Івано-Франківська	121	139	160	165	158
Чернівецька	110	131	128	131	110
Дохід турагентів, тис. грн					
Закарпатська	6291,90	8663,20	19183,60	18523,4	17643,5
Львівська	33492,3	48532,20	68097,80	73697,5	72365,2
Івано-Франківська	6460,00	1904,70	18023,40	21504,7	16023,4
Чернівецька	29201,50	47910,50	18969,00	20698,0	25135,6

Відзначимо, що крім кількості суб’єктів туристичної діяльності, до системи показників, що характеризують сталий розвиток туристичної галузі Карпатського економічного регіону належить кількість суб’єктів екскурсійної діяльності (табл. 2.12).

Аналіз стану суб’єктів екскурсійної діяльності Карпатського економічного регіону за 2016-2020 рр. засвідчує що (див. табл. 2.12):

– кількість екскурсійних підприємств: працюють лише поодинокі екскурсійні агентства у Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях; значна кількість 57 екскурсійних агентств знаходиться у Львівській

області (2020 р.);

Таблиця 2.12 – Динаміка суб’єктів екскурсійної діяльності Карпатського економічного регіону за 2016-2020 рр. (складено за даними [33])

Кількість суб’єктів екскурсійної діяльності					
Регіони	2016	2017	2018	2019	2020
Закарпатська	3	3	2	2	2
Львівська	41	43	51	61	57
Івано-Франківська	14	10	10	7	6
Чернівецька	0	4	1	1	1
Кількість екскурсійних працівників, тис. осіб					
Закарпатська	4	3	1	1	1
Львівська	107	74	66	73	62
Івано-Франківська	17	11	12	14	11
Чернівецька	0	4	1	1	1
Дохід екскурсійних підприємств, тис. грн					
Закарпатська	507,00	358,20	421,00	458,20	439,4
Львівська	9193,90	6979,20	28055,50	32144,5	38558
Івано-Франківська	6460,00	1904,70	18023,40	21504,7	16023,4
Чернівецька	29201,50	47910,50	18969,00	20698,0	25135,6

– кількість працівників екскурсійних підприємств: обсяги працівників даного виду діяльності низькі у Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій областях до 11 тис. осіб. (2020 р.), у Львівській області – 62 тис. осіб (2020 р.);

– дохід екскурсійних підприємств: лідером з отримання прибутку стала Львівська область 38558 тис. грн. (у 2020 році); Івано-Франківська та Чернівецька знизили свої надходження від екскурсійної діяльності отримали

3659,2 тис. грн. та 578,20 тис. грн.

– статистичні дані діяльності туроператорів Карпатського економічного регіону за 2016-2020 рр. показують (табл. 2.13):

Таблиця 2.13 – Аналіз діяльності туроператорів Карпатського економічного регіону за 2016-2020 рр. (складено за даними [33])

Кількість туроператорів					
Регіони	2016	2017	2018	2019	2020
Закарпатська	16	12	14	12	9
Львівська	60	63	38	61	38
Івано-Франківська	12	10	10	8	7
Чернівецька	12	10	9	7	6
Кількість працівників туроператорів, тис. осіб					
Закарпатська	27	24	28	25	23
Львівська	362	403	406	459	395
Івано-Франківська	431	432	382	354	348
Чернівецька	62	29	65	67	60
Дохід туроператорів, тис. грн					
Закарпатська	6375,40	7679,90	6517,80	17814,70	18978,6
Львівська	231141,80	357634,20	415437,10	504617,60	553215,4
Івано-Франківська	334817,80	267619,30	432680,60	305442,90	308246,3
Чернівецька	2298,3	1545,2	9515,9	13748,8	12968,3

– кількість туроператорів: кількість таких підприємств знизилася з 15 до 9 у Закарпатській області; з 55 до 38 операторів працюють у Львівській області; у Івано-Франківській області функціонують 7 та у Чернівецькій областях відповідно 6 за 2020 рік.

– кількість працівників туроператорів: кількість працівників

Закарпаття зменшилися до 23 тис. У Львівській області працівників даного виду діяльності становлять 395 тис. осіб у 2020 році (найкращий – 2019 р. 459 тис. осіб відповідно). Івано-Франківській найгірший – у 2020 р. (348 тис. осіб), у Чернівецькій області 60 тис. працівників;

– дохід туроператорів: найвищі показники доходу туроператорів спостерігаються у Львівській області протягом досліджуваного періоду.

Закарпатська та Чернівецька області отримали значно менший дохід, лише 18978,6 тис. грн. та 12968,3 тис. грн. відповідно. Івано-Франківська область отримала дохід у розмірі 308246,3 тис. грн. (рис. 2.3).

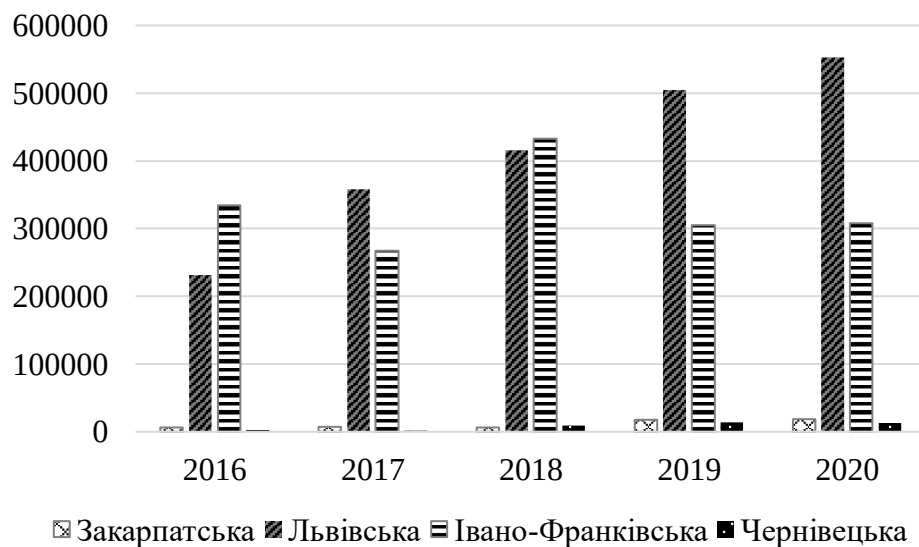

Рис. 2.3 – Рівень доходів туроператорів Карпатського економічного регіону, тис. грн за 2016-2020 рр. (побудовано автором за даними [33])

Показники кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщування Карпатського економічного регіону у період 2018-2020 р. значно зменшилася (див. табл. 2.14). Так, у Закарпатській області за 2020 рік поселилися 114 619 особи, які провели 241 179 ліжко-днів. Львівська область, лідер по показникам – 229 963 осіб у 2020 р. Івано-Франківська область розмістила 123 876 осіб, які провели 489 903 ліжко-днів у 2020 р. Чернівецька

значно зменшила свої показники, тільки 11 024 осіб, що фактично перебували 48 104 ліжко-днів у 2020 р.

Таблиця 2.14 – Динаміка кількості осіб, що перебували у колективних засобах розміщування Карпатського економічного регіону за 2016-2020 рр.

(складено за даними [33])

Кількість осіб, що перебували у колективних засобах розміщування (осіб)					Кількість фактично проведених ліжко-днів у колективних засобах розміщування (од)			
Роки	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька
2016	269 250	341 199	861 250	108 664	1 1 560 197	3 217 165	3 217 165	255 600
2017	313 082	340 680	987 866	120 017	304 522	3 401 146	3 401 146	273 111
2018	114 619	168 742	572 159	53 340	241 179	1 401 561	1 401 561	118 361
2019	102 410	166 808	533 878	48 873	227 996	1 334 232	1 334 232	133 355
2020	47 266	123 876	229 963	11 024	163 861	489 903	489 903	48 104

Відзначимо, що у Карпатському економічному регіоні зосереджені такі

ресурси як [36]: природно мінеральні ресурси, земельні ресурси, водні ресурси, лісові ресурси, рекреаційні ресурси. Загальна кількість родовищ природно-мінеральних ресурсів у 2022 році склала 1186. Значна частина родовищ припадає на будівельні матеріали у Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій області та паливно-енергетичної сировини у Львівській області (табл. 2.15). Як бачимо з таблиці 2.15 у Закарпатській області всього 284 родовищ природно мінеральних ресурсів. Найбільшу частку корисних копалин становлять будівельні матеріали – 179 родовищ (сировини цегельно-черепичної, різні види каменю, піску, глини, перліту, сировини скляної, суміші гравійно-піщаної, сировини керамзитової).

Таблиця 2.15 – Кількість природно-мінеральних ресурсів Карпатського економічного регіону за 2022 р. (складено за даними [36])

Регіон	Загальна кількість родовищ	Родовища, кількість				
		Паливно-енергетичні	Гірничо-хімічні	Гірничо-рудні	Будівельні матеріали	Вод прісних та мінеральних
Закарпатська	284	16	4	4	179	81
Івано-Франківська	287	69	12	3	157	46
Львівська	470	195	4	4	175	92
Чернівецька	145	7	2	1	116	19
Разом	1185	287	22	12	627	238

В Івано-Франківській області переважає сировинна база для виробництва будівельних матеріалів – 54,7% родовищ. У Львівській області зосереджено 195 родовищ паливно-енергетичної сировини (нафта, вільний газ, конденсат, кам'яне і буре вугілля, торф). У Чернівецькій області мінерально-

сировинна база на 80,0% складається із сировини для виробництва будівельних матеріалів (див. табл. 2.15).

Карпатський економічний регіон займає 5660,8 тис. га. З усіх видів земельних ресурсів переважає використання сільськогосподарського угіддя 2814,8 тис. га. Земельні ресурси у Закарпатської області представлені лісами та іншими лісовкритими площами – 56,7%, сільськогосподарськими угіддями – 35,3 %, землями під будівництво – 4,0% та інші. Чернівецька область займає 809,6 тис. га. земельних ресурсів, з яких: сільськогосподарські угіддя 469,7 тис. га., ліси 257,9 тис. га., забудовані землі 40,1 тис. га. Івано-Франківська область загальної площі земельного фонду 1392,7 тис. га, сільськогосподарські угіддя займають 633,4 тис. га, лісові площі 636,4 тис. га, забудовані землі – 60,49 тис. га, під водою – 23,5 тис. га, відкриті заболочені землі – 2,6 тис. га та інші землі – 22,0 тис. га. Земельний фонд Львівської області складає 2183,2 тис. га (2,8% від території України), з них 1261,5 тис. га або 58% займають сільськогосподарські угіддя (див. табл. 2.16).

Таблиця 2.16 – Кількість земельних ресурсів Карпатського економічного регіону за 2022 р., тис. га (складено за даними [36])

Регіон	Всього, тис. га	Ліси та інші лісовкриті площі	Сільськогосподарські угіддя	Землями під будівництво	Інші землі
Закарпатська	1275,3	723,1	450,2	51	51
Івано- Франківська	1392,7	636,4	633,4	60,5	62,4
Львівська	2183,2	694,7	1261,5	112	115
Чернівецька	809,6	257,9	469,7	40,1	41,9
Разом	5660,8	2312,1	2814,8	263,6	270,3

Карпатський економічний регіон має значні водні ресурси 30 935 річок.

Серед них: Закарпатська область – головною артерією є р. Тиса (966 км) та 9426 річок; Львівська область – Дністер, Західний Буг, Стрий, Бистриця, Стир, Вишня, Рата, Солокія та нараховує 8950 річок; на території Івано-Франківської області протікає 8294 річки; Чернівецька область відповідно р. Дністер та 4235 річок (див. табл. 2.17).

Таблиця 2.17 – Кількість водних ресурсів Карпатського регіону за 2022 р.
(складено за даними [36])

Регіон	Основна водна артерія	Кількість річок
Закарпатська	Тиса	9426
Івано-Франківська	Дністер, Прут	8294
Львівська	Дністер, Західний Буг, Стрий	8950
Чернівецька	Прута, Сірету, Дністер	4235
Разом		30935

Головною водною артерією в Закарпатській області є одна із найбільших приток Дунаю – річка Тиса (площа – 157 186 км²). Крім цього, водні ресурси представлені 9 водосховищами та 645 ставків. Великою цінністю для оздоровлення на території краю є солоні озера села Теребля, Нересниця та стм Солотвино Тячівського району. Прогнозні ресурси питних підземних вод в області становлять 1,1093 млн. м³/добу, також присутні мінеральні води.

Водні ресурси Львівської області представлені річками Дністер, Західний Буг, Стрий, Бистриця, Стир, Вишня, Рата, Солокія та 8950 річок. Крім цього на території краю є 20 водосховищ. Важливим природним багатством області є мінеральні води Моршинські, Трускавецькі і Велико-Любенські джерела. Мінеральні підземні води представлені близько 60 родовищами. Водні ресурси в Івано-Франківській області представлені 8294 річками та 17 родовищами прісних підземних вод, які занесені до Державного балансу запасів корисних копалин України. Природних озер на територію

краю не велика кількість, переважають штучні озера-ставки. Найбільші ставки є в долинах Гнилої Липи (Бурштинське водосховище, площа 1260 га), Свіржа (Княгининське водосховище, площа 184 га). Чернівецька річкова мережа області належить до басейнів трьох річок Прута, Сірету і Дністра та 4235 річок. Карпатський економічний регіон славиться лісовими ресурсами. Загальна площа запасів деревини є найбільшою у Закарпатській області 211,3 млн. м³. Львівська та Закарпатська області найбільша площа лісового фонду 694,7 тис. га та 695,7 тис. га відповідно (див. табл. 2.18).

Таблиця 2.18 – Кількість лісових ресурсі Карпатського економічного регіону за 2022 р. (складено за даними [36])

Регіон	Площа лісового фонду, тис. га	Запас деревини, млн. м ³
Закарпатська	695,7	211,3
Івано-Франківська	635,3	160
Львівська	694,7	132,3
Чернівецька	259,7	62,9
Разом	2285,4	566,5

Відзначимо, що Закарпатська область – найбільш лісиста область в Україні, запаси деревини, якої оцінюються майже у 211,3 млн. м³. Щодо Львівської області, яка посідає друге місце у Карпатському економічному регіоні за площею лісового фонду, лісові ресурси поділені на ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (19,1%); рекреаційно-оздоровчі ліси – (42,5%); захисні ліси – (16,6%), експлуатаційні ліси (44,6%). Івано-Франківська область обмежено використовує більше половини 52% лісового фонду (водоохоронними, ґрунтозахисними, рекреаційними, санітарними, гігієнічними, оздоровчими, природоохоронними, естетичними функціями лісів), решта 48% відноситься

до експлуатаційних лісів. Чернівецька область займає останнє місце по запасам деревини та площі лісового фонду у Карпатському економічному регіоні. Карпатський регіон один з найбільших в Україні за обсягами рекреаційних ресурсів (див. табл. 2.19).

Таблиця 2.19 – Характеристика рекреаційного потенціалу Карпатського економічного регіону за 2022 р. (складено за даними [36])

Регіон	Рекреаційний потенціал
Закарпатська	сmt Солотвино Тячівського району, ур. Драгобрат (Рахівський район), Синяк (Мукачівський район), Косино (Берегівський район), Берегово, Свидовець (Тячівський і Рахівський район), Боржава (Свалявський, Міжгірський, Воловецький райони).
Івано-Франківська	с. Раковець Городенківського району, м. Яремче, с-ще Вигода Долинського району, м. Коломия, с. Яблуниця Яремчанської міської ради, м. Галич і с. Ільці Верховинського району, м. Косів, с. Яворів Косівського району, ГК «Буковель», Богородчанський р-н.
Львівська	Трускавець, Східниця, Моршин, Немирів, Великий Любінь, Шкло.
Чернівецька	с. Черешенька (Вижницький район), с. Костинці (Сторожинецький район), с. Брусниця (Кіцманський район), с. Щербинці (Новоселицький район) та с. Селянин (Путильський район).

У Закарпатській області багато рекреаційних зон, але більшість із них не мають рекреаційного статусу. Найвідоміший у Закарпатті оздоровчий цент сmt Солотвино Тячівського району (на території розміщений Солотвинський солерудник який не можна використовувати як курорт, після наслідків провалля). У рекреаційному потенціалі присутні термальні води, які використовуються для відпочинку людей [16]. У Львівській області нараховано 200 лікувальних джерел. Найвідоміші серед них курорти Трускавець, Східниця, Моршин, Немирів, Великий Любінь, Шкло, де

проводиться лікування опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи та органів дихання. На території НПП «Сколівські Бескиди» знаходиться п'ять пунктів рекреаційного відпочинку – «Водоспад на р. Кам'янка», «Колодка», «Павлів потік», «Майдан», «Тустань» [17]. У Івано-Франківській області налічується 500 туристично-рекреаційних закладів. Особливими курортно-рекреаційними ресурсами області є гірська місцевість та сприятливий клімат [37]. У Чернівецькій області переважає розвиток масового пізнавально-оздоровчого відпочинку, бальнеологічне лікування, а також оздоровчі заклади, як елемент ефективного використання особливостей ландшафтно-рекреаційного потенціалу регіону [38].

Отже бачимо, що туристична галузь України спрямована на задоволення найвибагливішого туриста, а сфера курортно-рекреаційної діяльності у забезпеченні лікування та оздоровлення за допомогою найсучасніших технологій з використанням рекреаційних ресурсів. Відтак, збалансований розвиток галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери дає змогу забезпечити декілька аспектів функціонування країни. З одного боку, це отримання економічного ефекту у вигляді заробітної плати, доходів, податків, збільшення зайнятості населення, створенні інфраструктури, соціально-економічний розвиток регіону та країни, а з іншого соціального – лікування та здоров'я нації, що є найважливішим завданням держави. Тобто, виникає економічна користь від заміни видатків державного бюджету на охорону здоров'я населення іншим джерелом фінансування – витратами сімейних бюджетів на послуги галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери.

В умовах зростання потреб населення в рекреації та туризмі, екстенсивної та інтенсивної взаємодії суспільства і природи, виникає цілком обґрунтована необхідність у планомірному використанні саме природних багатств за рахунок застосування відповідних механізмів збалансованого природокористування, одним із яких є еколого-орієнтований туризм, що має на меті реалізацію концептуальних основ сталого розвитку.

Сталий розвиток туристичної галузі повинен бути орієнтований на

усунення трьох головних проблемах, необхідних для формування людської спільноти, зокрема [39]:

- 1) удосконалення якості життя людей, сфери їх проживання та подорожування;
- 2) покращення туристичного сервісу до рівня світових вимог та стандартів;
- 3) підтримка і ренатуралізація природного довкілля.

Отже, розвиток туризму в контексті сталого розвитку передбачає впровадження екологічно безпечних технологій в туризмі, які сприятимуть поліпшенню або збереженню природного середовища, для зростання туристичної привабливості України.

Регіони України можна віднести до таких територій, які володіють значним потенціалом в плані туристичного розвитку. Проте, слід відмітити, що туристична діяльність України далека від принципів сталого розвитку та збереження екологічної рівноваги.

Тому, вважаємо, що до проблем політики сталого розвитку туризму в регіонах України слід віднести:

- недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази у сфері екологічного туризму (держава не приділяє необхідної уваги інституційній підтримці розвитку туризму та рекреації);
- нераціональність використання історичної та культурної спадщини України і довкілля (часто на місцях ігнорують принципи сталого розвитку туризму, порушують екологізацію туристичної та рекреаційної діяльності);
- недостатній асортимент і низька якість туристичного продукту (туристичних послуг) на туристичному ринку;
- низька якість сервісу та невідповідність стандартам засобів розміщення;
- відсутність взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку туризму і рекреації в регіоні;

- не відпрацьованість єдиного підходу до раціонального використання наявних курортних ресурсів;
- відсутність поінформованості потенційних туристів про можливості рекреаційно-туристичного потенціалу області;
- незабезпеченість професійними кадрами у сфері туризму і рекреації;
- незбалансованість соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів та необхідність їх збереження;
- неефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу в сільській місцевості;
- відсутність сучасної методології статистичного спостереження у галузі туризму та готельного господарства;
- відсутність цільових маркетингових заходів та їх державної підтримки, що погіршує туристичний імідж України.

В Україні відсутня система комплексної інформаційно-маркетингової підтримки розвитку національного ринку рекреації та туризму. Відсутня налагоджена робота туристичних інформаційних центрів. Вважаємо, пріоритетним напрямом вирішення проблеми конфлікту між природним середовищем та розвитком туризму, між потребами туристів у екологічно чистому середовищі та комфортних умовах відпочинку є ефективне використання природно-ресурсного потенціалу країни. Це означає ведення зрівноваженої туристичної діяльності, яка буде в гармонії з потребами туристів.

Висновки до розділу 2

1. Зазначено, що питання стимулювання розвитку регіональної економіки у сфері туризму в першу чергу пов'язане з можливостями, які дає такий процес як програмування. Програма розвитку туризму в регіоні має свої особливості та складається з декількох етапів: діагностика, яка визначає поточний стан розвитку та оцінку причинно-наслідкових зв'язків; якісний

аналіз стратегії стосується аналізу ринкового середовища та неринкового мікрорегіону. Він включає SWOT-аналіз, який враховує слабкі та сильні сторони, а також можливості та загрози, а також аналіз синергії можливостей розвитку регіону та його зовнішнього середовища (TOWS). В TOWS-аналізі система взаємодії між громадою та зовнішнім середовищем оцінюється з точки зору можливостей розвитку регіону. Існує чотири типи прогнозування: спрямоване на екстраполяцію тенденцій та пошук раціонального розвитку подій із набору альтернативних можливостей; евристичне, яке є значною мірою суб'єктивним, оскільки поєднує інструменти інтуїції, експертизи та припущень; методи групового обговорення, мозковий штурм та метод Дельфі; інтегроване, яке є особливо складним, з огляду на сукупність методів, що застосовуються; стратегічне дерево цілей. На цьому етапі формулюються конкретні цілі: розширення рекреаційної бази, модернізація мережі закладів розміщення, залучення зовнішнього капіталу. Програма стратегічного розвитку.

2. В сучасних умовах визначено місце програмно-цільового методу управління в системі стійкого розвитку національної економіки. Відзначено, що принципи розробки й організації виконання цільових програм є основоположними та визначають основні напрями використання програмно-цільового методу для ефективного вирішення проблем у соціально-економічному розвитку регіонів.

3. З'ясовано, що структура регіональних цільових програм розвитку туризму включає п'ять основних блоків: аналітично-інформаційний, цільовий, організаційного забезпечення, фінансового забезпечення та програмних заходів. Застосування програмно-цільового методу управління розвитком туризму в регіонах надає змогу визначити пріоритетні напрями діяльності, спланувати заходи з реалізації тих чи інших конкретних завдань, визначити прогнозні показники, які будуть досягнуті в кінцевому результаті. Інструментом реалізації програмно-цільового методу є відповідні цільові

програми, які щодо туристично-рекреаційної сфери передбачають функціонування конкурентоспроможного сектору економіки.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПОЛІТИКИ

3.1. Умови досягнення сталого розвитку туризму в регіонах України

Туристична сфера України серед тих, що постраждали від війни чи не найбільше. Втрати галузі за 10 місяців 2022 р. вже сягають млрд грн. Звісно, регіони України сподіваються на стрімке відновлення туристичного ринку по завершенні війни. Майбутній інтерес до країни буде зростати в геометричній прогресії, в перспективі є всі шанси стати найбільш затребуванішою туристичною країною Європи і увійти в Топ-5 найпопулярніших країн світу для подорожей. Для цього потрібно зробити багато дій.

На підставі аналізу показників сталого розвитку туристичної галузі та курортно-рекреаційної сфери Карпатського економічного регіону проведеного в другому розділі кваліфікаційної роботи, можливо виділити наступні перспективні напрямки:

1) покращення інфраструктури у рекреаційних зонах та у місцях проведення відпочинку (курорти, санаторії). Проведення інтернету, забезпечення ремонту доріг, забезпечення освітлення території, функціонування закладів супутньої діяльності, покращення роботи очисних споруд, тощо;

2) покращення продуктів туристичної сфери та забезпечення конкурентоспроможності продуктів на ринку України та за кордоном. Удосконалення продуктів на ринку туризму у відповідності до сучасних потреб споживачів;

3) залучення інвестиційного фонду для розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери. У зв'язку з російським вторгненням заклади даного сектору потребують капітального залучення коштів для безперебійного функціонування та розвитку;

4) дотримування та використання в діяльності стандартів та нормативів

Європейського Союзу. Туристична діяльність та курортно-рекреаційна сфера потребують застосування визначених міжнародних норм та стандартів для залучення іноземних громадян;

5) раціональне використання природних ресурсів. Дані ресурси значною мірою зменшуються, що призводить до їх зникання. За допомогою раціонального використання є можливість зберегти природно-мінеральні, лісові, рекреаційні та інші види ресурсів;

6) використання заощаджувальних технологій щодо використання природних ресурсів, використання екологічних технологій та техніки;

7) залучення в регіон великих мережевих туристичних систем, використання сучасних інформаційних систем та забезпечення належного комп'ютерного супроводу.

Незважаючи на ресурсну забезпеченість та безмежні потенційні туристичні можливості, Україна нині не має можливості конкурувати з розвинутими туристичними державами. Для раціонального й ефективного використання туристичних, природних, лікувальних та рекреаційних ресурсів необхідно сформувати туристично-рекреаційний простір шляхом створення та забезпечення функціонування зон розвитку туризму, розробити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний національний туристичний продукт.

Єдиний шлях розв'язання системних проблем у сфері туризму – це стратегічно орієнтована державна політика, основним завданням якої є визначення туризму одним з основних пріоритетів держави, впровадження економіко-правових механізмів успішного ведення туристичного бізнесу, інвестиційних механізмів розвитку туристичної інфраструктури, інформаційно-маркетингових заходів із формування туристичного іміджу України та її регіонів.

Умовами досягнення сталого розвитку туризму в Україні та регіонах можуть стати [45]:

– забезпечення координуючої ролі держави в реалізації національної

туристичної політики із застосуванням принципів державно-приватного партнерства, організації наукових досліджень, розвитку людського потенціалу;

- концентрація ресурсів держави на пріоритетних завданнях розвитку сфери туризму;
- створення загальнодержавної інформаційної системи у сфері туризму та її інтеграція до світової інформаційної туристичної мережі;
- вдосконалення законодавства з питань регулювання суспільних відносин у сфері туризму;
- сприяння розвитку міжрегіонального та міжнародного співробітництва у сфері туризму;
- вдосконалення на постійній основі бізнес-клімату та розвиток добросовісної конкуренції;
- розроблення національних стандартів відповідно до міжнародних стандартів;
- популяризація нашої держави у світі та просування якісних національних туристичних продуктів у світовому інформаційному просторі;
- розвиток туристичних територій.

Подолання негативних тенденцій, створення сприятливих умов для розвитку сфери туризму повинні стати пріоритетними напрямками прискорення економічного та соціального зростання країни та її регіонів.

3.2. Формування моделі регіональної політики сталого розвитку туризму

Політика сталого розвитку туризму регіонів може бути успішно реалізований через відповідну модель, яка забезпечить:

- подолання негативних тенденцій у сфері туризму;
- покращення якості життя населення, забезпечення доступності туристичних ресурсів для всіх верств населення;
- збереження унікальних природних та історико-культурних ресурсів;

- посилення позитивного туристичного іміджу регіону;
- прискорення темпів розвитку, збільшення частки очікуваних доходів від сфери туризму;
- зменшення наявних регіональних соціально-економічних диспаритетів, посилення «прозорості» туристичної діяльності [46].

На наш погляд під регіональною політикою сталого розвитку туризму слід розуміти, з одного боку, чітко опрацьовану в законодавчому аспекті практичну туристичну діяльність в усіх регіонах країни, з іншого – соціально-економічну політику, здійснювану на базі загальнодержавного законодавства самими регіонами для досягнення тих чи інших регіональних і місцевих цілей і завдань розвитку туризму.

Метою політики сталого розвитку туризму в регіонах має стати формування сприятливих умов для активізації розвитку туризму в регіонах згідно з міжнародними стандартами якості та з урахування принципів сталого розвитку, перетворення її на конкурентоспроможну сферу, інтегровану у національний та світовий туристичний ринок, що забезпечує ефективний соціально-економічний розвиток регіонів, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку, популяризації регіонів і налагодженню міжрегіонального співробітництва.

Зазначимо, що об'єктом регіональної політики сталого розвитку туризму є процеси та умови сталого розвитку туризму в регіонах, суб'єктом – регіональні органи влади з питань туризму, органи місцевого самоврядування регіонального та локального рівнів, інститути державно-приватного партнерства та громадськість.

Для здійснення ефективної регіональної політики сталого розвитку туризму необхідно:

- наявність сприятливої законодавчої бази;
- права у реалізації місцевого розвитку між місцевою владою, громадськістю та іншими соціальними групами;
- наявність необхідних ресурсів та розвиненої інфраструктури;

– можливість розробки нових ефективних комунікаційних механізмів [2].

Наявний туристичний потенціал регіону на засадах сталості можна реалізувати, упроваджуючи дієві підходи до розвитку туристично-рекреаційної сфери та управління майном туристично-курортних комплексів.

Завданнями політики сталого розвитку туризму в регіонах повинні стати наступні:

- здійснення комплексу заходів з підтримки сталого розвитку туризму зокрема створення привабливого інвестиційного клімату;
- забезпечення належного рівня міжгалузевої координації та міжрегіональної кооперації що сприятиме раціональному використанню рекреаційних ресурсів і дасть можливість оптимізувати витрати на здійснення заходів у туризмі;
- об'єднання зусиль органів місцевого самоврядування, туристичного бізнесу представників інших галузей економіки та інститутів громадянського суспільства для популяризації регіонів і формування їх іміджу.

Ефективна модель регіональної політики сталого розвитку туризму в регіоні має виконувати кілька основних функцій (див. табл. 3.1).

Реалізація зазначених функцій має бути спрямована на забезпечення досягнення основних цілей регіональної політики у сфері туризму:

- збільшення доходів регіону, місцевого бізнесу та жителів;
- підвищення туристичної конкурентоздатності регіону;
- створення нових робочих місць;
- економічне зростання регіону з урахуванням принципів сталого розвитку.

Варто зазначити, що, окрім цілей, важливим аспектом формування регіональної політики є її просторовий вимір, який зумовлений не лише ресурсним чинником, а й суттєвою залежністю туризму від наявної інфраструктури, зокрема транспортної. З огляду на це, планування розбудови та покращення транспортної мережі є суттєвим регулятором розвитку

туристичної діяльності на регіональному рівні.

Таблиця 3.1 – Базові функції регіональної політики сталого розвитку туризму в регіонах

Функція	Характеристика
Регулююча	Визначальний фактор ухвалених рішень, що забезпечують реалізацію визначених завдань; є інструментом прямого впливу на суб'єктів, відповідальних за її виконання; може бути реалізована лише в тому випадку, якщо програма була ухвалена як обов'язковий документ або якщо існують адекватні відносини між суб'єктами, які ухвалюють рішення, та суб'єктами, що забезпечують їх реалізацію.
Контролююча	Основа для оцінки ефективності органів, відповідальних за реалізацію політики; безпосередньо пов'язана з регуляторною функцією.
Координаційна	Програма є документом, що стосується різних суб'єктів локального та регіонального розвитку, які мають координувати свою діяльність, щоб вона відповідала стратегічним цілям; в туризмі ця функція є особливо важливою.
Інформаційна	Збір інформації про напрями розвитку туризму в регіоні та рішення органів влади.
Стимулююча	Вимагає від владних структур шукати найкращі рішення для вирішення проблем розвитку туристичної сфери регіону.
Рекламна	Програма виокремлює ті цілі регіонального розвитку туризму, які є привабливими для представників різних бізнес-середовищ та туристичного ринку загалом; програма також повинна показувати переваги, які суб'єкт господарювання може очікувати від участі в її реалізації; важливо, щоб програма показала, що її цілі можна досягти завдяки зовнішнім джерелам фінансування (інвесторам та донорам).

Регіональна політика сталого розвитку туризму і рекреації сьогодні

покликана сприяти самостійності й саморозвитку господарюючих суб'єктів туристичної діяльності регіону, забезпеченню оптимального розподілу регіональних ресурсів і підвищенню його конкурентоспроможності завдяки цій діяльності.

Матеріальною базою регіонального розвитку туристичної діяльності є природні рекреаційні ресурси (ПРР). Наприклад, Тернопільська область має 421 територію та об'єкт природно-заповідного фонду, в тому числі, заповідник «Медобори», 89 заказників (15 – державного значення), 308 пам'яток природи (12 – державного значення), 18 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (4 – державного значення). Сприятливі кліматичні умови, мальовничі ландшафти, ліси, річки, джерела мінеральної води та лікувальні грязі, відомий кліматичний курорт «Заліщики» створюють рекреаційні ресурси області [47, с. 90].

Ресурсною базою формування моделі регіональної політики сталого розвитку туризму вимагає залучення та належного управління такими ресурсами: кадровими, інформаційними, матеріально-технічними, фінансовими, маркетинговими, виробничо-технологічними (див. рис. 3.1).

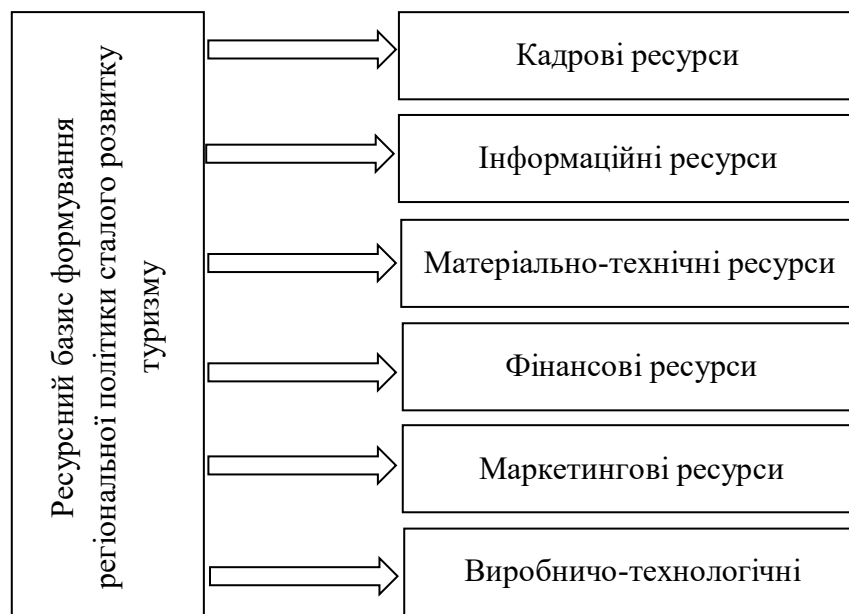

Рис. 3.1 – Ресурсний базис формування регіональної політики сталого розвитку туризму

Висококваліфіковані кадри туризму і рекреації, що здатні працювати креативно, генерувати нові ідеї та впроваджувати їх у практичну діяльність, формують кадрову складову інноваційного потенціалу регіону та розвитку туризму і рекреації в ньому. Більше того, від якості трудових ресурсів залежать конкурентні можливості туристично-рекреаційного комплексу регіону. З іншого боку, суб'єктам туристично-рекреаційного регулювання необхідна інформація про достатність кадрового ресурсу для ефективної реалізації інноваційної діяльності. Тому гнучка, адаптивна, дієва кадрова політика є одним із основних чинників розвитку туризму і рекреації в регіоні. Через те, наскільки кадрові ресурси готові до формування й управління інноваційним потенціалом регіонального розвитку туризму і рекреації, розкривається сутність кадрової складової. Більше того, тільки висококваліфіковані кадри зможуть забезпечити перетворення науково-технічних, виробничих та інших розробок на інноваційний товар, яким є туристично-рекреаційні послуги. Важливим для формування інноваційного потенціалу регіонального розвитку туризму та рекреації є залучення молодіжного ресурсу. Молодь є об'єктом передавання накопиченого українським народом життєвого історичного досвіду й матеріально-культурної спадщини; формування ціннісних орієнтацій; морального оздоровлення й культурного розвитку. В умовах майже повної комерціалізації туристичної галузі держава має розвивати соціальний туризм і створювати умови для залучення до споживання туристичного продукту широких верств населення, насамперед дітей, студентів, молоді, людей похилого віку, інвалідів тощо. Розвиток соціального туризму сприяє ефективному впровадженню державної політики соціалізації молоді як сукупності форм, методів та напрямів державного впливу на неї й удосконалення процесу соціалізації молодого покоління в інтересах збереження та розвитку людства на основі загальних цінностей. Все це зумовило необхідність введення в науковий обіг поняття «соціалізації туризму» як державної політики, спрямованої на створення умов для залучення широких верств населення до

активного та стабільного споживання туристичних послуг [10]. Крім того, виклики цивілізації негативно впливають на систему ціннісних орієнтацій, світоглядів, життєвих пріоритетів молоді. Соціалізація, як взаємодія особистості з суспільством, не є стабільною та однозначною. Це – безперервний поетапний процес інтеграції молодої людини у соціальну систему шляхом засвоєння молоддю різноманітних соціальних ролей, зокрема мандрівника, організатора туристичних подорожей, під час яких можливо цілеспрямовано впливати на ефективність соціалізаційного процесу. Серед значної кількості факторів соціалізації можна виділити такі, як інтегративний фактор, туристичні подорожі, які являють собою соціально-виховану систему, де поєднуються мезо- та мікрофактори соціалізації, що спрямовані на розвиток молоді. А. Аніщенко зазначає, що «аналізуючи туризм як чинник ефективного процесу соціалізації людини, можна визнавати, що туристичні подорожі сприяють розширенню світогляду особистості, задоволенню її пізнавальних інтересів, самовдосконаленню. Культура та соціальні цінності формують нового громадянина глобального світу, здатного до толерантної взаємодії та інтеграції, самовдосконалення на основі засвоєння цінностей інших культур, рівноправного діалогу. Туризм як суспільний полікультурний інститут сприяє соціалізації особистості, формує її соціальний досвід за формування соціального середовища» [11].

Забезпечення виробництва конкурентоспроможного інноваційного товару істотним чином зумовлюється матеріально-технічною складовою інноваційного потенціалу розвитку туризму і рекреації в регіоні. Матеріальні ресурси є фактором забезпечення ефективності господарювання економічних суб'єктів, що виступають суб'єктами впливу на розвиток туризму і рекреації в регіоні. Це зумовлює їх важливу роль у формуванні інноваційного потенціалу такого розвитку.

Загалом, виробничо-технологічна складова інноваційного потенціалу – це можливість упровадження у виробництво нових перспективних технологічних процесів в умовах інноваційної діяльності [12].

Одним із векторів розвитку ринку туристично-рекреаційних послуг є активне використання інформаційної складової формування інноваційного потенціалу розвитку туризму і рекреації в регіоні, застосування технологій інформатизації. Інформаційні ресурси, виступаючи основою для прийняття суб'єктами регулювання регіонального розвитку туризму і рекреації управлінських рішень інноваційного характеру, формують інформаційну складову інноваційного потенціалу такого розвитку. В умовах глобалізації, взаємопроникнення економік на базі нових інформаційних технологій і систем міжнародних комунікацій, побудова інформаційної економіки, розвиток науки, де інформація є предметом і результатом творчої, високоінтелектуальної праці, – це інтегральний стратегічний напрям освоєння наукомістких економічних систем майбутнього [13, с. 30].

Наукові знання є фактором виробництва туристично-рекреаційних послуг як нематеріальних цінностей, розв'язання економічних, соціальних, екологічних проблем регіону. Зокрема визнається, що управління знаннями і поділ знань займають центральне місце у так званій новій економіці, що заснована на фундаментально нових організаційних і технологічних умовах. Багато дослідників пов'язують концепцію «нової економіки» з «навчальною економікою», де можливості мереж, організацій та індивідуумів навчатися, змінюватися і застосовувати знання отримують якісно новий зміст [14].

Стан наукової складової формування й управління інноваційним потенціалом розвитку туризму і рекреації в регіоні відображається у тому, якої складності завдання наукового характеру він спроможний розв'язувати, наскільки він може адаптуватися та бути чутливим до потреб суспільства у певному виді туристично-рекреаційних послуг. Тобто створення нових знань, їх упровадження в практику роботи суб'єктів регулювання й суб'єктів господарювання формує основу наукової складової інноваційного потенціалу регіонального розвитку туризму і рекреації.

Фінансову складову інноваційного потенціалу розвитку туризму і рекреації в регіоні формує сукупність фінансових ресурсів, що

використовуються безпосередньо для здійснення інноваційної діяльності. Маркетингову складову інноваційного потенціалу регіонального розвитку туризму і рекреації характеризує спроможність маркетингової системи забезпечувати конкурентоспроможність ринку туристично-рекреаційних послуг під час упровадження на цей ринок інновацій.

Під маркетинговим потенціалом регіонального розвитку туризму і рекреації розуміємо міру готовності, спроможності регіону, його маркетингової підсистеми належно виконувати маркетингові функції з метою надання якісних туристично-рекреаційних послуг споживачам.

Саме маркетингова складова [48] інноваційного потенціалу розвитку туризму і рекреації визначається силою впливу усіх суб'єктів регулювання на ринок споживачів нового туристично-рекреаційного продукту. Тому метою розвитку маркетингової складової інноваційного потенціалу розвитку туризму і рекреації в регіоні, на нашу думку, є формування ринку потенційних споживачів інноваційного товару (послуг) у сфері туризму й рекреації, що забезпечить відтворення попиту на товар (туристичну продукцію і послуги).

Всесвітня туристична організація (World Tourism Organization, UNWTO) трактує ресурсну базу галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери, як ресурси, що «...характеризують пропозицію туристичного продукту (природні й енергетичні багатства; інституційні, політичні, юридичні та адміністративні аспекти; різні блага та послуги, транспорт і устаткування, що складають специфіку інфраструктури туризму) та його попит (людський чинник, економічна і фінансова діяльність, соціальні аспекти)» [49].

Наявна ресурсна база, фактичні потреби та соціально-економічні можливості виступають характеристиками потенціалу галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери регіону. Саму ресурсну базу галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери можливо розділити на природньо-кліматичні, культурно-історичні та соціо-еколого-економічні ресурси (рис. 3.2).

Рис. 3.2 – Характеристика ресурсної бази сталого розвитку туризму України
(складено за даними [50])

Україна володіє значними стратегічними перевагами в контексті розвитку галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери. До таких переваг можливо віднести природньо-географічні характеристики нашої держави та людський потенціал, що можливо розглядати в якості основи для економічного розвитку.

Україна належить до групи європейських держав із найбільшими показниками площі території та чисельності мешканців, але нашу країну відносять до групи найбідніших держав Європи. Незважаючи на 56 місце у світовому рейтингу держав за рівнем ВВП, Україна посідає аж 119 сходинку серед за рівнем ВВП на душу населення. За результатами експертних оцінок, наша держава невміло використовує природньо-географічний та людський потенціал [51].

Прогалини в соціально-економічному розвитку України призводять до втрат людського потенціалу за рахунок відтоку за кордон трудової сили, що також негативно відображається на потенціалі розвитку галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери, адже окремі фахівці констатують факт кадрового голоду. Значна частина українців, що виїжджають за кордон є високоосвіченою молоддю, яка не може знайти достойний рівень оплати праці в рідній державі. «В результаті діяльності трудових мігрантів за кордоном країни отримують щонайменше 27 млрд. доларів США валової доданої вартості на рік. Демографічна криза в перспективі матиме негативний вплив на економічну сферу через зменшення обсягу внутрішнього ринку та чисельності робочої сили» [52]. В Національній економічній стратегії на період до 2030 року виділено окремий стратегічний напрям «Креативні індустрії та індустрія гостинності» (див. рис. 3.3), який передбачає використання туристичного потенціалу України та розвиток креативної економіки на засадах збалансованості [53].

Для розвитку галузі туризму та курортно-рекреаційної сфери надзвичайно важливе значення мають природні ресурси та географічні особливості туристичної дестинації.

Реалізація моделі регіональної політики сталого розвитку туризму створюватиме сприятливі передумови для концентрації наявних організаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріально-технічних та інших ресурсів на розв'язанні найгостріших проблем у сфері регіонального туризму, розвитку найцінніших природних територій та об'єктів культурної спадщини (див. Додаток Б).

З огляду на це, і надалі необхідно:

- формувати нових і вдосконалювати наявні перспективні конкурентоздатні туристичні продуктів через: інформаційне забезпечення розробки нових та розвитку наявних конкурентоздатних туристичних продуктів; сприяння формуванню місцевих і регіональних туристичних

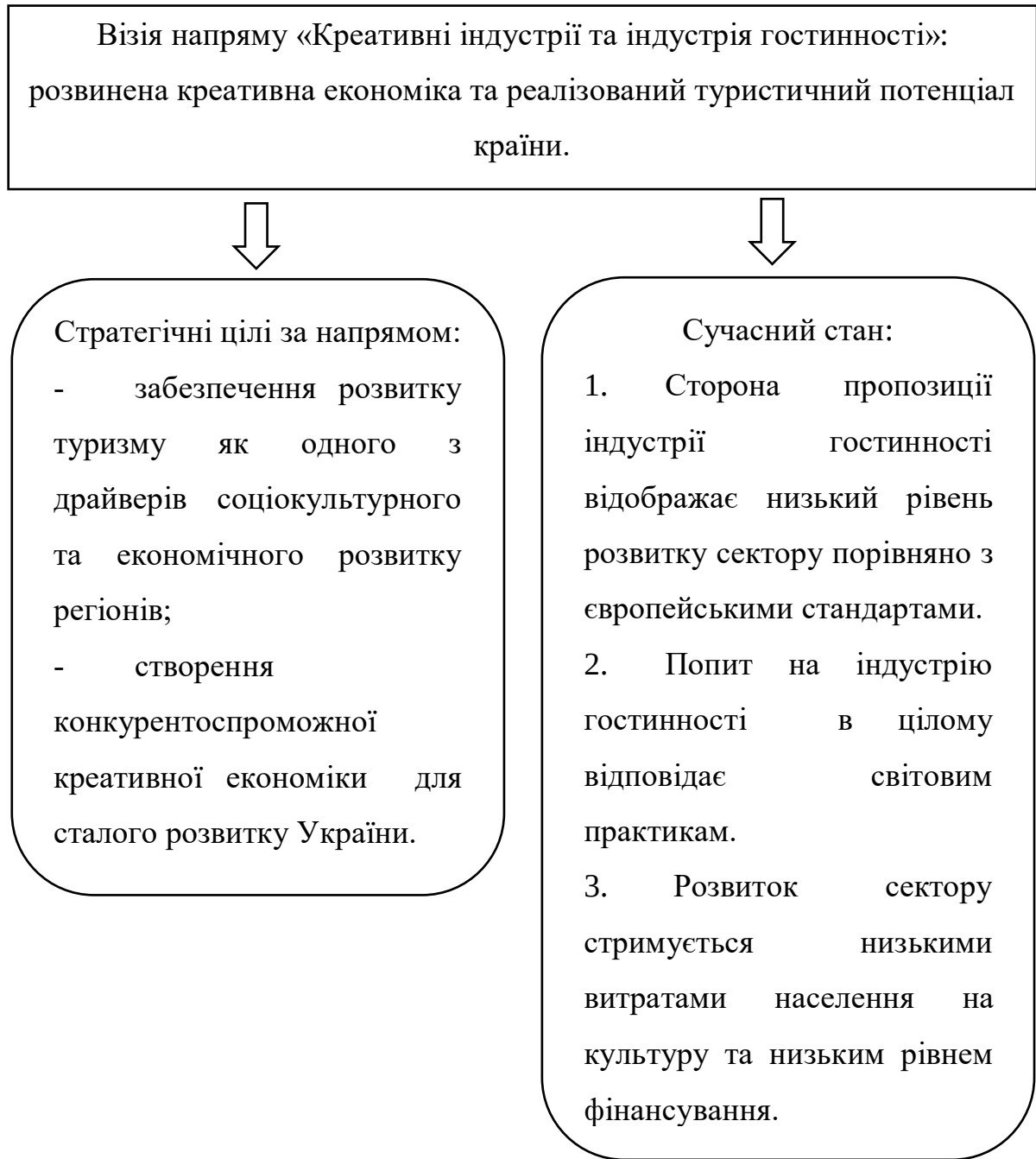

Рис. 3.3 – Стратегічні цілі напряму розвитку «Креативні індустрії та індустрія гостинності» та сучасний стан туристичної галузі України (складено за даними [51])

продуктів; розробку й впровадження механізмів та інструментів, що впливають на підвищення якості туристичного продукту; стимулювання інноваційності у формуванні та просуванні туристичних продуктів; забезпечення безпеки в туризмі, захисту законних прав та інтересів усіх

суб'єктів туристичної діяльності, громадян України, іноземних громадян та осіб без громадянства, в інтересах яких здійснюється ця діяльність; створення системи моніторингу і досліджень ринку, вдосконалення туристичних продуктів, а також наслідків їх формування;

- розвивати туристичну інфраструктуру через: облаштування необхідною інфраструктурою туристичних ресурсів (об'єктів/маршрутів), привабливих для використання у сфері туризму; розбудову спеціалізованої туристичної інфраструктури; реконструкцію наявних та будівництво нових засобів розміщення та закладів харчування; формування сприятливих умов для залучення прямих інвестицій у розвиток матеріальної бази туризму; сприяння розвитку транспортної та комунальної інфраструктури, а також інших інфраструктур, що посилюють конкурентоздатність туристичних продуктів;

- здійснювати інтеграцію регіональних туристичних пропозицій та продуктів через: інтеграцію місцевих туристичних ресурсів у комплексну, диверсифіковану та синергетичну туристичну пропозицію, зокрема через просторову інтеграцію, що виключає зайву конкуренцію між туристичними регіонами країни; формування і розвиток провідних туристичних продуктів; налагодження міжрегіональної співпраці, спрямованої на формування інтегрованих туристичних продуктів;

- розвивати підприємництво та діяльність суб'єктів туристичної діяльності через: розробку та впровадження програм сприяння діяльності суб'єктів туристичної діяльності; поліпшення умов діяльності суб'єктів туристичної діяльності; сприяння діяльності галузевих, регіональних і місцевих громадських організацій у сфері туризму;

- розвивати провідні види туризму через розвиток в'їзного та внутрішнього туризму як провідних його типів на основі місцевих і регіональних туристичних ресурсів (об'єктів/маршрутів);

- гармонізувати розвиток туризму на певних територіях зі стилем життя, традиціями та культурою місцевого населення з метою збереження його

автентичності.

Покращення туристичної доступності регіонів можливе через сприяння розвитку транспорту, а саме: врахування при розбудові державної, регіональної та місцевої транспортної інфраструктур наявного та перспективного туристичних потоків; сприяння розвитку транспортних систем, що відповідають принципам збалансованого розвитку, у зонах сталого розвитку туризму, місцевостях із значним туристичним потоком.

В процесі розробки базових засад сталого розвитку туризму з метою досягнення оптимального результату дуже важливо враховувати переваги і недоліки регіону, а також можливості та інтереси споживачів туристичного продукту. Врахування цих обставин дозволить правильно визначити пріоритети розвитку, форми та методи залучення усіх можливих ресурсів та оцінити їх обсяги. На реалізацію політики сталого розвитку туризму значно впливає загальний стан економіки та існуючий тип відновлення виробництва, які суттєво впливають на формування туристичного іміджу держави. Реалізація регіональної політики соціально-економічного розвитку вимагає розробки довгострокової сталого розвитку туризму, як складової господарчого комплексу держави, яка б враховувала його особливості, потенціал та можливості [55].

Отже, для формування ефективної регіональної політики сталого розвитку туризму необхідним є створення умов для повноцінної реалізації найважливіших функцій цього виду економічної діяльності. У цьому контексті варто наголосити, на соціокультурному значенні туризму. Водночас у стимулюванні туристичної діяльності в регіоні також відіграють важливу роль і виробничі фактори, для регулювання впливу яких ключове значення має діяльність місцевих органів влади та самоврядування, а також громадських об'єднань та інноваційних структур. Стимулювання розвитку регіональної економіки у сфері туризму в першу чергу пов'язане з можливостями, які дає такий процес як програмування. Програми розвитку туризму в регіоні повинні узгоджуватися з іншими програмними документами та стратегіями, а також

формуватися на засадах збалансованого просторового розвитку.

Висновки до розділу 3

1. На основі аналізу показників сталого розвитку туристичної галузі Карпатського економічного регіону окреслено наступні перспективні напрямки: покращення інфраструктури у рекреаційних зонах та у місцях проведення відпочинку (курорти, санаторії); покращення продуктів туристичної сфери та забезпечення конкурентоспроможності продуктів на ринку України та за кордоном; залучення інвестиційного фонду для розвитку туризму та курортно-рекреаційної сфери. У зв'язку з російським вторгнення заклади даного сектору потребують капітального залучення коштів для безперебійного функціонування та розвитку; дотримування та використання в діяльності стандартів та нормативів Європейського Союзу; раціональне використання природних ресурсів. За допомогою раціонального використання є можливість зберегти природно-мінеральні, лісові, рекреаційні та інші види ресурсів; використання заощаджувальних технологій щодо використання природних ресурсів, використання екологічних технологій та техніки; залучення в регіон великих мережевих туристичних систем, використання сучасних інформаційних систем та забезпечення належного комп'ютерного супроводу.

2. Зазначено, що політика сталого розвитку туризму регіонів може бути успішно реалізований через відповідну модель, яка забезпечить: подолання негативних тенденцій у сфері туризму; покращення якості життя населення, забезпечення доступності туристичних ресурсів для всіх верств населення; збереження унікальних природних та історико-культурних ресурсів; посилення позитивного туристичного іміджу регіону; прискорення темпів розвитку, збільшення частки очікуваних доходів від сфери туризму; зменшення наявних регіональних соціально-економічних диспаратів, посилення «прозорості» туристичної діяльності.

3. Розроблена сучасна модель регіональної політики сталого розвитку туризму, яка досягає мету – формування сприятливих умов для активізації розвитку туризму в регіонах згідно з міжнародними стандартами якості та з урахування принципів сталого розвитку, перетворення її на конкурентоспроможну сферу, інтегровану у національний та світовий туристичний ринок, що забезпечує ефективний соціально-економічний розвиток регіонів, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку, популяризації регіонів і налагодженню міжрегіонального співробітництва.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційної роботі досліджено політику сталого розвитку туризму в регіонах України та сформовано сучасну її модель. Одержані в процесі дослідження результати та їх узагальнення надають змогу сформулювати такі висновки й внести пропозиції, які мають теоретичне та практичне значення.

1. Досліджено теоретичні основи сталого розвитку туризму та розглянуто наукові підходи до визначення сутності поняття «сталий розвиток туризму». Зазначено, що під регіональною політикою сталого розвитку туризму слід розуміти, з одного боку, чітко опрацьовану в законодавчому аспекті практичну туристичну діяльність в усіх регіонах країни, з іншого – соціально-економічну політику, здійснювану на базі загальнодержавного законодавства самими регіонами для досягнення тих чи інших регіональних і місцевих цілей і завдань розвитку туризму.

2. Охарактеризовано концепцію, принципи та показники сталого розвитку туризму в регіонах. Концепція сталого розвитку туризму має три складові:

- соціальна складова: досягнення суспільно значимої результативності туристичної діяльності: задоволення потреб у рекреації і оздоровленні, забезпечення доступності туризму і рекреації для широких верств населення, надання робочих місць і гідних умов праці, покращення якості життя, розвиток людського потенціалу;

- економічна складова: забезпечення ефективності господарської діяльності у сфері туризму на основі інноваційного розвитку і раціонального використання ресурсів;

- природоохоронна (екологічна) складова: збереження природи шляхом раціонального використання природних ресурсів, запобігання забрудненню навколишнього середовища, підтримка здатності екосистем до саморегулювання і самовідновлення.

3. До основних принципів сталого розвитку туризму відносяться

наступні: еколого-збалансоване використання природних ресурсів, збереження та відновлення біорізноманіття, залучення інвестицій з метою ліквідації заданої шкоди довкіллю, підтримка економіки регіону без незворотнього впливу на екосистеми, залучення місцевого населення у процес екологічної орієнтації населення, застосування концепції екологічного менеджменту та маркетингу.

4. Окреслено завдання та засоби реалізації регіональної політики у сфері туризму. Зазначено, що сталий розвиток туризму в регіоні визначається факторами зовнішнього (екологічна політика, тенденції функціонування ринку рекреаційно-туристичних послуг, державна політика соціально-економічного розвитку, інвестиційна, інноваційна, фінансова політика) та внутрішнього впливу (стратегія розвитку туризму в регіонах, природно-ресурсний потенціал, галузеві та територіальні структури господарського комплексу території), які варто враховувати під час розроблення політики сталого розвитку туризму в регіоні.

5. Досліджено особливості програм розвитку туризму в регіонах України. В роботі був проведений моніторинг сучасних Програм розвитку туризму регіонів України з метою визначення особливостей територій, матеріальної бази регіонального розвитку туристичної діяльності, пріоритетних видів туризму, туристичного потенціалу, шляхів і засобів розв'язання виявлених проблем. В результаті чого було визначено, що основною метою розвитку туризму регіонів – є створення сучасної інфраструктури туризму, якісного конкурентоспроможного туристичного продукту, ефективне використання природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу, розвитку партнерських відносин між бізнесом, громадою та владою, формування сприятливих умов для сталого розвитку туризму

6. Зазначено, що для розробки регіональної програми розвитку туризму важливо залучити фахівців з різних галузей: туристичного маркетингу, економіки туризму; планування туристичного транспорту,

екології; вивчення соціологічних історико-культурних аспектів розвитку туризму; зайнятості, управління; законодавства в галузі туризму, готельного господарства, архітектури туристичних об'єктів; планування землекористування, техніко-економічного обґрунтування.

7. Проаналізовано показники сталого розвитку туризму в регіонах України. З метою визначення тенденцій розвитку туристичної галузі було проведено:

- аналіз стану сталого розвитку туристичної галузі та курортно-рекреаційної сфери України;
- аналіз стану сталого розвитку туристичної галузі та курортно-рекреаційної сфери на прикладі Карпатського економічного регіону.

Аналіз сучасного стану сталого розвитку туристичної галузі та курортно-рекреаційної сфери в Україні включав:

- оцінку стану туристичних потоків (в'їзних, виїзних туристів, внутрішніх туристів);
- оцінку динаміки туристів, яких обслуговували туроператори та туристичні агенти;
- розподіл туристів за метою перебування;
- оцінку стану колективних засобів розміщення;
- кількість дитячих закладів оздоровлення;
- кількість санаторно-курортних закладів;
- оцінку забезпечення природно-рекреаційними ресурсами (лісові, гідро, рекреаційні, земельні, мінеральні).

8. Визначено проблеми політики сталого розвитку туризму в регіонах України:

- недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази у сфері екологічного туризму (державна не приділяє необхідної уваги інституційній підтримці розвитку туризму та рекреації);
- нераціональність використання історичної та культурної спадщини України і довкілля (часто на місцях ігнорують принципи сталого розвитку

туризму, порушують екологізацію туристичної та рекреаційної діяльності);

- недостатній асортимент і низька якість туристичного продукту (туристичних послуг) на туристичному ринку;

- низька якість сервісу та невідповідність стандартам засобів розміщення;

- відсутність взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо забезпечення розвитку туризму і рекреації в регіоні;

- не відпрацьованість єдиного підходу до раціонального використання наявних курортних ресурсів;

- відсутність поінформованості потенційних туристів про можливості рекреаційно-туристичного потенціалу області;

- незабезпеченість професійними кадрами у сфері туризму і рекреації;

- незбалансованість соціальної та економічної ефективності використання рекреаційних ресурсів та необхідність їх збереження;

- неефективне використання туристично-рекреаційного потенціалу в сільській місцевості;

- відсутність сучасної методології статистичного спостереження у галузі туризму та готельного господарства;

- відсутність цільових маркетингових заходів та їх державної підтримки, що погіршує туристичний імідж України.

8. Сформовано модель регіональної політики сталого розвитку туризму. Реалізація сучасної моделі регіональної політики сталого розвитку туризму створюватиме сприятливі передумови для концентрації наявних організаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріально-технічних та інших ресурсів на розв'язанні найгостріших проблем у сфері регіонального туризму, розвитку найцінніших природних територій та об'єктів культурної спадщини.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: теорія, методологія, практика : монографія. Луцьк : Надстир'я, 2008. 528 с.
2. Свида І.В. Завдання регіональної політики сталого розвитку: визначення пріоритетів, шляхи вирішення. URL: <http://global-national.in.ua/archive/6-2015/116.pdf> (дата звернення: 04.02.2022).
3. Ісаєнко В.М., Ніколаєв К.Д., Бабікова К.О., Білявський Г.О., Смирнов І.Г. Стратегія сталого розвитку (туристична галузь). Навчальний посібник. Київ : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, 2014. 300 с.
4. Роїк О. Р., Лущик М. В. Стратегічні напрями сталого розвитку туризму у Львівській області з урахуванням сучасного стану. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/roik2.htm (дата звернення: 04.02.2022).
5. Брич В., Галиш Н. Сталий розвиток туристичної індустрії: екологічний та статистичний вимір. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/42558/1/%D0%91%D1%80%D0%B8%D1%87.pdf> (дата звернення: 04.02.2022).
6. Шелеметьєва Т.В., Трохимець О.І., Біленко М.О. Регіональна політика та оцінювання сталого розвитку туризму Запорізької області. Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. 2022. №2. С. 51–58.
7. Стратегії сталого розвитку. URL: <http://socrates.vsau.org/b04213/html/cards/getfile.php/20155.PDF> (дата звернення: 23.10.23).
8. Sustainable Development. World Tourism Organization. URL: <https://www.unwto.org/ru/node/79> (дата звернення: 20.10.2023).
9. Лебедев І. В. Сталий розвиток туризму : досвід Європейського Союзу і завдання для України. Вісник соціально-економічних досліджень. 2018. №3. С. 162–173. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vsed_2018_3_18 (дата звернення: 23.10.23).

10. Миронов Ю. Б. Сталий розвиток туризму: сутність, завдання та принципи. https://tourlib.net/statti_ukr/myronov7.htm
11. Ткаченко Т. І. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу : монографія. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. 463 с.
12. Заячківська Г. Основні засади сталого розвитку туризму в Україні. Якість економічного розвитку: глобальні та локальні аспекти : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль : Вид-во ТНЕУ, 2011. С. 36–39.
13. Павліха Н., Цимбалюк І., Савчук А. Сталий розвиток туризму та рекреації: сучасні виклики й перспективи для України: монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2022. 1 електрон. опт. диск (CD-ROM). Об'єм даних 2,84 Мб.
14. Зінько Ю. Збереження і сталий розвиток Карпат: Навчальний посібник зі сталого туризму. Київ, 2008. 60 с.
15. Основні концепції та напрямки сучасного екотуризму: компаративний аналіз. URL: <https://infotour.in.ua/arsenjeva.htm> (дата звернення: 23.10.23).
16. Осітнянко Д. О. Впровадження принципів сталого розвитку в туристичній індустрії. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/1_2020/154.pdf (дата звернення: 04.11.2023).
17. Арсенєва О. А., Шматків А. С., Феоктистова Н. В. Основні концепції та напрямки сучасного екотуризму: компаративний аналіз. URL: <https://infotour.in.ua/arsenjeva.htm> (дата звернення: 04.11.2023).
18. Програма дій «Порядок денний на XXI століття» / Перекл. з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття». Київ , 2000.
19. Артеменко В. Б. Індикатори стійкого соціально-економічного розвитку регіонів. Регіональна економіка. 2019. № 2. С. 90–97.
20. Hartmut, Bossel. Indictors for sustainable development: Theory, method, applications / Bossel Hartmut. International Institute for Sustainable Development, 1999. 124 p.

21. Регіональне управління : підручник / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, В. М. Вакуленка, М. К. Орлатого. Київ : НАДУ, 2014. 740 с.
22. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму: підручник. Київ : Знання, 2010. 502 с.
23. Заря І. В. Регіональний туризм як фактор соціально-економічного розвитку України. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/zarya.htm (дата звернення: 04.11.2023).
24. Тітенко З. В. Туристичне господарство України: сучасний стан, тенденції, перспективи. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/titenko.htm (дата звернення: 04.11.2023).
25. Концептуальні засади формування регіональної політики у сфері туризму. URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/QgrcJHsblRlwxwbGCSmmnskLdnqPWlv mLHL?projector=1&messagePartId=0.1> (дата звернення: 05.11.2023).
26. Шелеметьєва Т. В. Теоретичні та прикладні аспекти управління розвитком туризму в Україні: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2019. 356 с.
27. Стеблянюк І. Програмно-цільове управління в системі стійкого розвитку національної економіки. URI: http://www.investplan.com.ua/pdf/20_2015/9.pdf (дата звернення: 06.11.2023).
28. Щепанський Е. Програмно-цільовий метод державного регулювання розвитком туристично-рекреаційної сфери. URI: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1616.pdf> (дата звернення: 06.11.2023).
29. Геєць В., Александрова В., Амоша О. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері: монографія. Київ: Наукова думка. Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2008. 383 с.
30. Захарченко В., Корсікова Н., Меркулов М. Інноваційний менеджмент: теорія і практика в умовах трансформації економіки: навч. посіб. Київ, 2012. 448 с.
31. Абрамов Л., Азарова Т. Цільові програми та механізми по

забезпеченню прозорості у процесі їх реалізації. Кіровоград: ІСКМ, 2010. 100 с.

32. Дишловий І. Програмно-цільовий метод як інструмент управління розвитком рекреаційного-туристичних регіонів. Економічні інновації: Зб. наук. пр. 2010. Вип. 41. С. 77–88.

33. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 04.11.2023).

34. Національна система туристичної статистики. URL: https://www.ntoukraine.org/nsts_analytics_ua.html (дата звернення 10.11.2023)].

35. Туристична статистика України за 1 квартал 2023 року. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-ukrayini-dinamika-podatkovih-nadhodzhen-po-regionah> (дата звернення: 15.11.2023).

36. Туристичний барометр України за 2020 рік. URL: https://nto.ua/nsts_analytics_ua.html (дата звернення: 15.11.2023).

37. Івано-Франківська обласна державна адміністрація. URL: <https://www.if.gov.ua/turizm> (дата звернення: 15.11.2023).

38. Чернівецька ОДА. URL: <https://bukoda.gov.ua/> (дата звернення: 15.11.2023).

39. Сироїд Н. П. Проблеми розвитку туризму в Україні у контексті сталого розвитку. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/388.pdf> (дата звернення: 16.11.2023).

40. Завальницька Н. Б., Гнаткович О. Д. Управління сталим розвитком туризму. Інфраструктура ринку. 2016. Випуск 2. С. 58–63.

41. Стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 рр. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/strategiyarozvytku-zakarpatskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf> (дата звернення 10.11.2023)

42. Стратегія розвитку Львівської області на період 2021-2027 рр. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp->

content/uploads/2020/05/strategiyarozvytku-lvivskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf(дата звернення 10.11.2023).

43. Стратегія розвитку Івано-Франківської області на період 2021-2027 pp. URL: <https://www.if.gov.ua/storage/app/sites/24/documentu-2021/10-06-2021-strategiya-rozvitku-ivano-frankivskoi-oblasti-na-2021-2027-roki.pdf>(дата звернення 10.11.2023).

44. Стратегія розвитку Чернівецької області на період до 2027 pp. URL: <https://bukoda.gov.ua/storage/app/sites/23/uploaded-files/strategiachernivetska-2027.pdf> (дата звернення 10.11.2023).

45. Стратегія розвитку Львівської області на період до 2020 року. URL: http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2016/05/146_dod_Strategiya_2020.pdf. (дата звернення 10.11.2023).

46. Управління сталим розвитком туризму. <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/QgrcJHrtsHNVXQVMjhXvHnRNJFgkKCLTKZb?projector=1&messagePartId=0.1> (дата звернення 10.11.2023).

47. Управління регіональним розвитком туризму: навчальний посібник [Текст]; за ред. В.Ф. Семенова. Одеса, 2011. 225 с.

48. Інноваційний потенціал регіонального розвитку туризму та рекреації із залученням молодіжного ресурсу: передумови формування та векторність управління. URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/QgrcJHsHnNcSzBNtDcssNdtXPXjZHvfGcNV?projector=1&messagePartId=0.1> (дата звернення 10.11.2023).

49. Словник туристичних термінів. Офіційний сайт Всесвітньої туристичної організації (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>(дата звернення 10.11.2023).

50. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону: монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. Одеса: ОНЕУ, 2016. 262 с.

51. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. Затверджено постановою КМУ від 3 березня 2021 р. № 179. URL:

<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>(дата звернення 10.11.2023).

52. Регіональна стратегія розвитку Закарпатської області на період 2021-2027 років. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/strategiya-rozvytku-zakarpatskoyi-oblasti-na-period-2021-2027-rokiv.pdf> (дата звернення 10.11.2023).

53. Омаров Ш. А. Науково-практичні аспекти впровадження концепції сталого розвитку:зарубіжний і вітчизняний досвід. URL: <https://mail.google.com/mail/u/0/#inbox/QgrcJHsTnPTfVppKzSVhmZjnxRgcLWxSQwl?projector=1&messagePartId=0.1> (дата звернення 11.11.2023).

54. Черванська Д. С., Шелеметьєва Т. В. Політика сталого розвитку туризму в регіонах України. Світові досягнення і сучасні тенденції розвитку туризму та готельно-ресторанного господарства : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 10 листопада 2023 р. С. 687–690.

55. Черванська Д. С., Шелеметьєва Т. В. Регіональна політика сталого розвитку туризму в Україні: науково-практичний аспект. Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 23–24 листопада 2023 р.

ДОДАТКИ

Карпатський економічний регіон

Програми розвитку туризму в регіонах України (складено автором)

Регіон	Назва програми	Мета програми	Джерело
Вінницька	Програма розвитку туризму у Вінницькій області на 2021 - 2027 роки	Створення цілісної ефективної системи, направленої на розбудову конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби як зовнішнього так і внутрішнього туриста та забезпечення на цій основі комплексного розвитку територіальних громад області, їх соціально-економічного зростання за умови раціонального використання та збереження екологічної рівноваги, історико-культурної спадщини тощо.	https://www.vin.gov.ua/images/doc/vin/ODA/ogoloshenia/programa-turizm2020.pdf
Волинська	Програму розвитку туризму у Волинській області на 2022–2026 роки	Розширити мережу закладів туристичної інфраструктури області, підвищити якість туристичних послуг та безпеку туристів, поживати розвиток сільського туризму, підвищити рівень зайнятості населення, утримувати в належному стані об'єкти історико-культурної спадщини, збільшити кількість туристичних відвідувань краю та надходження від туризму до бюджетів усіх рівнів, зокрема від туристичного збору.	https://www.volynnews.com/news/all/novi-marshruty-ta-kurorty-iak-na-volyni-rozvyvatymut-turyzm/
Дніпропетровська	Програма розвитку туризму у Дніпропетровській області на 2014 – 2025 роки	Формування виняткового і різноманітного туристичного продукту регіону, просування його на внутрішньому та міжнародному ринках шляхом рекламно-інформаційної кампанії, створення туристичної інфраструктури, яка б відповідала європейським стандартам.	http://212.3.96.115/decisions/42/1078
Житомирська	Обласна цільова програма розвитку туризму в Житомирській області на 2021-2023 роки	Створення якісного конкурентоздатного туристичного продукту Житомирської області, що сприятиме збільшенню туристичних потоків, перетворення напрямку туризму в прибуткову галузь економіки області, створення умов для інформаційної обізнаності, як населення області, так і поза її межами про туристичні об'єкти та продукти, які пропонуються для пізнавальних, рекреаційних, освітніх, розважальних подорожей та екскурсій, формування позитивного туристичного іміджу області, популяризація туристичної Житомирщини на Всеукраїнській туристичній арені.	https://oda.zht.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/PROGRAMA-1.pdf
Закарпатська	Програма розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021 – 2023 роки	Організація та проведення заходів, які сприятимуть розвитку туристичної галузі області, створенню сучасної інфраструктури туризму, конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту, підвищенню якості туристичних послуг, максимальному задоволенню туристичних потреб мешканців області та її гостей, залученню інвестицій, ефективному використанню природного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу, забезпеченню умов для повноцінного функціонування суб'єктів туристичної діяльності.	https://oda.carpathia.gov.ua/sites/default/files/upload/201124_0690.pdf
Запорізька	Програма розвитку туризму в місті Запоріжжі на 2023-2025 роки	Формування сталого в'їзного туристичного потоку до м. Запоріжжя за допомогою просування, реалізації туристичних продуктів, організації цікавих заходів для гостей та мешканців міста, розвитку партнерських відносин між бізнесом, громадою та владою створення та промоції локальної туристичної дестинації.	https://zp.gov.ua/upload/content/o_1gl9gstu7ugmipjd3m3v7oune.pdf

Івано-Франківська	Регіональна цільова програма розвитку туризму в Івано-Франківській області на 2022-2026 роки	Перетворення туризму на один із провідних секторів економіки області, формування конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках туристичного продукту для потреб розвитку внутрішнього і в'їзного туризму.	https://orada.if.ua/wp-content/uploads/2021/11/282-10.pdf
Київська	Програма розвитку туризму Київської області на 2021-2023 роки	Розробка й реалізація комплексу заходів, спрямованих на забезпечення сталого і стійкого розвитку туристичної, курортної та рекреаційної галузі Київської області, створення конкурентоспроможного на національному та міжнародному ринках якісного туристичного продукту, який давав би змогу задовольнити потреби як вітчизняних, так і іноземних туристів.	https://koda.gov.ua/normdoc/pro-skhlavennya-proiektu-programi-rozvi-3/
Кіровоградська	Обласна програма розвитку туризму у Кіровоградській області на 2022 - 2027 роки	1) формування сприятливих умов для становлення галузі туризму як провідної високорентабельної галузі економіки області та забезпечення її сталого розвитку згідно з міжнародними стандартами якості та з урахуванням європейських цінностей, зокрема удосконалення сучасної туристичної інфраструктури області; 2) створення позитивного іміджу Кіровоградщини як осередку туризму на загальнодержавному та міжнародному рівнях; 3) підвищення якості надання туристичних послуг.	https://oblrada.kr.ua/decision/2912/pro-zatverdzhennya-oblasnoi-programi-rozvitku-turizmu-u-kirovogradskij-oblasti-na-2022-2027-roki--13-12-2021
Львівська	Програма розвитку туризму та курортів у Львівській області на 2021 – 2025 роки	Розробка й реалізація заходів сталого розвитку туризму і курортів в області, посилення туристичної привабливості регіону шляхом популяризації історико-культурної та природно-рекреаційної спадщини, генерування конкурентоспроможних туристичних і курортних продуктів, формування позитивного іміджу Львівщини в Україні та за кордоном.	https://old.loda.gov.ua/upload/users_files/32/upload/Programa%20rozvYtku%20turYzmu%20u%20L_vivs_kiy%20oblasti%20na%202021-2025%20rokY.pdf
Миколаївська	Програми розвитку туризму і курортів Миколаївської області на 2021-2023 роки	Створення комплексної бази управління туристичною галуззю в Миколаївській області зокрема у здійсненні системи заходів згідно з міжнародних	https://www.mk-oblrada.gov.ua/UserFiles/decree/16111534666008403ad2055.pdf
Одеська	Програма розвитку туризму та курортів в Одеській області на 2021-2023 роки	Розвиток внутрішнього туризму на території Одеської області шляхом створення сприятливих економічних, інвестиційних, екологічних, соціальних та інфраструктурних умов розвитку території та промоції туристичного продукту області.	https://uvp.od.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/Programa.pdf
Полтавська	Програма розвитку туризму і курортів у Полтавській	створення цілісної ефективної системи, направленої на розбудову конкурентоспроможного туристичного продукту та забезпечення на цій основі комплексного розвитку територіальних громад області, їх соціально-економічного зростання за умови раціонального використання та збереження екологічної рівноваги, історико-культурної спадщини, рекреаційних ресурсів тощо.	https://media.poda.gov.ua/docs/ftnlr3eu/programa-rozvytku-turyzmu-i-kurortiv-u-poltavskiy-

	області на 2021–2025 роки		oblasti-na-2021-2025-roky.pdf
Рівненська	Програму розвитку туризму в Рівненській області на 2021 - 2023 роки	Створення необхідних умов для: – поживлення туристичного ринку Рівненщини та посилення економічного ефекту від туристичної діяльності; – диверсифікації туристичних продуктів та пропозицій, розвитку конкурентного середовища на місцевому ринку туристичних послуг; – активізації туристичних провайдерів та підвищення якості створюваного ними туристичного продукту; – підвищення конкурентоздатності туристичних продуктів Рівненщини; – відкритості для міжрегіональної та міжнародної співпраці, зокрема включення області до мережі всеукраїнських та міжнародних туристичних маршрутів, формування спільних туристичних продуктів; – залучення інвестицій у розвиток туризму, як фінансових, так і інтелектуальних.	https://www.rv.gov.ua/kultura-ta-turizm
Сумська	Програми розвитку туризму у Сумській області на 2023-2026	Реалізація заходів з розвитку туризму в Сумській області, посилення туристичної привабливості регіону шляхом створення якісного конкурентоспроможного туристичного продукту, популяризації історико-культурної та природно-рекреаційної спадщини, удосконалення сучасної туристичної інфраструктури, максимального задоволення туристичних потреб мешканців області та її гостей, формування позитивного іміджу Сумщини як осередку туризму в Україні та за кордоном.	https://sm.gov.ua/ru/2012-02-03-06-47-56/2-uncategorised/30656-proiekt-prohramy-rozvytku-turyzmu-u-sumskii-oblasti-na-2023-2026-roky.html
Тернопільська	Програма розвитку туризму в Тернопільській області на 2021-2025 роки	Створення умов для забезпечення сталого розвитку сфери туризму у Хмельницькій області, перетворення її на конкурентоспроможну, високорентабельну, інтегровану у світовий ринок галузь, яка зможе стати вагомим чинником прискорення соціально-економічного розвитку регіону, підвищення якості життя населення, гармонійного поступу і консолідації суспільства, а також популяризації України у світі.	https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3316598-na-hmelnicini-zatverdili-programu-rozvitku-turizmu-do-2025-roku.html
Харківська	Програма розвитку культури, туризму та охорони нерухомої культурної спадщини Харківської області на 2019-2023 роки	Реалізація державної політики в галузях "Культура" і "Туризм" на регіональному рівні, формування у населення області духовних і моральних цінностей, патріотизму, виховання естетичної культури особистості як фундаментальних складових демократичного суспільства, покращення якості надання послуг у сфері культури для мешканців та гостей області, задоволення культурних і духовних потреб людини	http://pdd.amc.gov.ua/porta/registry/registryofstateaid/details/337466
Хмельницька	Програми розвитку туризму	Створення умов для забезпечення сталого розвитку сфери туризму у Хмельницькій області, перетворення її на конкурентоспроможну, високорентабельну, інтегровану у світовий ринок галузь, яка зможе стати вагомим чинником прискорення соціально-економічного розвитку	https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3316598-na-

	Хмельницької області на 2021-2025 роки.	регіону, підвищення якості життя населення, гармонійного поступу і консолідації суспільства, а також популяризації України у світі	hmelnicini-zatverdili-programu-rozvitku-turizmu-do-2025-roku.html
Черкаська	Програма розвитку туризму Черкаської області на 2021 – 2025 роки	Реалізація заходів та проектів необхідних для створення стійких уявлень про регіон та його позиціонування, збільшення кількості туристів та збільшення надходження від туристичного збору.	https://www.oblradack.gov.ua/oblasn-programi
Чернівецька	Комплексна програма розвитку туризму в Чернівецькій області на 2021-2023 роки	Створення сприятливих умов для розвитку туристичного рекреаційного потенціалу області; промоція туристичного потенціалу; захист та безпека туристів.	https://bukrada.gov.ua/wp-content/uploads/2023/03/%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC%D1%83.pdf
Чернігівська	Обласна цільова програма розвитку туризму в Чернігівській області на 2021-2027 роки	- формування сприятливих умов для забезпечення сталого розвитку сфери туризму у Чернігівській області, перетворення її у конкурентоспроможну галузь, одну із бюджетоутворюючих складових соціально-економічного розвитку області; - підтримання внутрішнього та в'їзного туризму в області; - створення позитивного іміджу Чернігівщини як туристичної дестинації на загальнодержавному та міжнародному рівнях; - ефективне та раціональне використання наявного туристично-рекреаційного потенціалу; - формування конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного максимально задовольнити туристичні потреби мешканців області та її гостей; - залучення інвестицій, що сприятиме збільшенню туристичних потоків, зростанню надходжень від провадження туристичної діяльності.	https://chernihivregion.travel/

Метою політики сталого розвитку туризму в регіонах є формування сприятливих умов для активізації розвитку туризму в регіонах згідно з міжнародними стандартами якості та з урахування принципів сталого розвитку, перетворення її на конкурентоспроможну сферу, інтегровану у національний та світовий туристичний ринок, що забезпечує ефективний соціально-економічний розвиток регіонів, сприяє підвищенню якості життя населення, гармонійному розвитку, популяризації регіонів і налагодженню міжрегіонального співробітництва.

